

BİR CEZA YÖNTEMİ OLARAK MAHPUSLARIN ÇALIŞTIRILMASI

Mustafa EREN*

Öz: Kişiyi dört duvar arasına, bir mahzene, kalenin burçlarına, devlet dairelerinin bodrum katlarına kapatmanın ya da kuyularda tutmanın tarihi çok eski. Ancak günümüzdeki anlamda bir kişinin bir yargı süreci sonucunda yasalarda kendisine yer bulan süreli ya da süresiz bir hapis cezasına çarptırılmasının ve bununla bağlantılı olarak modern anlamda hapishane binalarının inşasının ancak 500 yıllık bir tarihi var. "Bedene eza"nın yerini kapatmanın aldığı, işkence etmektense kapatarak "islah etme" anlayışının hakim hale geldiği bu süreç bir reform olarak sunulur ve bu reform girişimleri farklı yönleriyle tartışmaya açılırken mahpusların islah amacıyla çalıştırılması genellikle tali olarak görülür ve göz ardı edilir. Bu yazı mahpusların "islah" amacıyla çalıştırılması uygulamasının ortaya çıkışına ve özellikle Amerika ve Türkiye'deki seyrine ve geldiği noktaya odaklanmaktadır. Özellikle son 10 yılda Amerika'da mahpus emeğinin sömürüsü "hapishane köleliği" olarak adlandırılıp mahpusların ciddi ve yaygın eylemlerine yol açarken Türkiye'de hapishanelerin bünyesindeki işyurtları en büyük kamu iktisadi teşebbüslerinden biri olarak görülebilecek büyüklüğe erişmiştir. Günümüzdeki tablo "hapsestmenin temel amaçlarından biri de mahpus emeğinin sömürüsü müdür?" sorusunu akla getirmektedir.

Anahtar sözcükler: hapishaneler, kapatılma, mahpus emeği, hapishane köleliği

Prisoner Labor as A Form of Punishment

Abstract: The history of confining a person within four walls, in a cellar, in the bastions of a castle, in the basements of government offices or in wells is very old. However, in today's sense, the sentencing of a person to a term or indefinite imprisonment, which is enshrined in the law as a result of a judicial process, and the related construction of prison buildings in the modern sense, has a history of only 500 years. While this process, in which confinement replaced "torture to the body" and the understanding of "rehabilitation" through confinement rather than torture became dominant, is presented as a reform and these reform attempts are discussed in different aspects, the labor of prisoners for the purpose of rehabilitation is usually seen as secondary and ignored. This article focuses on the emergence of the practice of prisoner labor for "correctional" purposes and its course and current state, especially in the US and Turkey. Especially in the last 10 years, while the exploitation of prisoner labor in the US has been called "prison slavery" and led to serious and widespread protests by prisoners, in Turkey, the "government correctional industries" have reached a size that can be considered one of the largest state-owned enterprises. The current situation begs the question "is one of the main purposes of imprisonment the exploitation of prisoner labor?"

Key words: prisons, imprisonment/confinement, prison labour/prison workforce, prison slavery

Hapis cezasının yöntemi ve amacı nedir? "Hürriyeti bağlayıcı bir ceza" olarak nitelendirilen hapis cezasının genellikle kişiyi kilit altında tutarak veya daha bilinen bir tabirle "dört duvar arasına kapatarak" uygulandığı düşünülür. Cezalandırmanın amacının ise "kefaret ve adalet" ile "önleme ve caydırıcılık" gibi farklı teoriler ile açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir (Centel, 2001). Bu teorilere göre ceza, "göze göz, dişe dişe" anlayışıyla (kefaret teorisi), adaletin yerini bulması (adalet teorisi) veya faili gelecekteki suçlardan alıkoymak (özel önleme) ve toplumu suçtan korumak (genel önleme), olası faileri caydırmak amaçlarıyla verilir. Türkiye'de hapishanelerin idaresine ilişkin asıl mevzuat olarak görülebilecek 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un "infazda temel amaç" başlıklı 3. maddesi, spesifik olarak hapis cezasının amacını şöyle dile getirmektedir:

"Ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazı ile ulaşılmak istenilen temel amaç, öncelikle genel ve özel önlemeyi sağlamak, bu maksatla hükümlünün yeniden suç

işlemesini engelleyici etkenleri güçlendirmek, toplumu suça karşı korumak, hükümlünün; yeniden sosyalleşmesini teşvik etmek, üretken ve kanunlara, nizamla ve toplumsal kurallara saygılı, sorumluluk taşıyan bir yaşam biçimine uyumunu kolaylaştırmaktır."

"Suç" ve "ceza" kavramlarının gerek zamana gerekse de toplumsal, kültürel ve sınıfsal farklılıklara göre göreceliği, "yeniden sosyalleşme" kavramının mahpusu "sosyal" dışında değerlendirme ucubeliği ve yeniden suç işlemeyi engelleyici etkenlerin nasıl güçlendirileceği, yeniden sosyalleşmenin nasıl ve ne yöntemlerle teşvik edileceği, mahpusun "üretken ve kanunlara, nizamla ve toplumsal kurallara saygılı, sorumluluk taşıyan bir yaşam biçimine" nasıl uyumlu hale getirileceği, bu bakış açısının "suç" fiilini sadece "fail" ile ilişkilendirmesi ve sosyo-ekonomik arka planı yok sayması, böylece suçluyu islah ederse suçu da ortadan kaldırdığına öngörmesi... Tüm bunlar önemli tespitler ve sorulardır. Türkiye tarihi bu tespitlerin yapılmasını ve bu soruların

*Sosyolog, Araştırmacı Yazar (ORCID No: 0000-0001-7352-7215)

Geliş Tarihi / Received : 25.08.2022

Kabul Tarihi / Accepted : 26.09.2022

sorulmasını gerektirecek kaygı verici birçok olaya tanıklık etmiş olsa da yazının konusu bu kaygılar değil.

Yazı, hapis cezasının “dört duvar arasına kapatılarak” uygulandığı ve amacının “kefarete ve adalet”, “önleme ve caydırıcılık” olduğu iddialarının ötesinde bir alana odaklanmayı ve Türkiye’nin ceza infaz sistemine dair genellikle görmezden gelinen bir durumu gözler önüne sermeyi ve aşağıdaki sorulara cevap aramayı amaçlıyor:

Mahpusların ucuz işgücü olarak çalıştırılması hapis cezasının uygulama yöntemlerinden birisi olarak görülebilir mi? Devlet erki için hapsedmenin amaçlarından biri de mahpus emeğini kullanarak elde edilen kar olabilir mi? Hapishaneler ceza infaz sisteminin bir parçası olmasının yanı sıra bir devlet işletmesi olarak görülebilir mi?

1. Mahpus Emeği Kullanımının Tarihi

Öncelikle belirtmek gerekir ki bir yargılama sonucunda süreli veya süresiz olarak bir kişiye kapatılma cezasının verilmesi yani hürriyeti bağlayıcı bir ceza olarak hapsedmenin ortaya çıkışı 16. ve asıl olarak da 17. yüzyılda yaşanmıştır. Bunun öncesinde de “kapatılma” uygulamalarının varlığına tanık olursa ve Babil, Mısır, Yunan ve Romalılar’da izleri görülebilse de bu kapatılma uygulamaları yasalarla çerçevesi çizilmiş, süreli bir cezanın infazı olarak değil failin yargılanmasına ve cezasının infazına kadar tutulmasına yöneliktir. Yani kişi yargılandığı sürece veya hakkındaki ceza infaz edilene kadar kapatılırdı. Hürriyeti bağlayıcı ceza olarak hapsedmenin ortaya çıktığı bu tarihe kadar cezalar ağırlıklı olarak “kısasa kısas” anlayışıyla kırbaç, uzuvların kesilmesi, işkence vb. olarak “bedene eza” şeklindeydi (Foucault, 1992: 2015; Demirbaş, 2021: 111). Bunların yanı sıra toplumsal statüdeki yerlerine göre kişilere para cezası, sürgün gibi cezalar da verilebilirdi. Söz konusu olan köleler, savaş esirleri ve kast sistemine sahip toplumlarda alt tabakadan görülen insanlar olduğunda ise “zorla çalıştırma” gündeme gelebilirdi. Eski Mısır’daki uygulamalar veya Roma hukuku bu durumun tipik örnekleridir. Mısır’da suçluların piramitlerin inşasında zorla çalıştırılması ön plandayken köleliğe dayalı bir imparatorluk olan Roma’da devlet ekonomisinin temelini çalışma cezası oluşturmaktaydı. Yine eski Yunan’da köleleştirme bir cezalandırma biçimiydi (Demirbaş 2021: 113; Artuk ve Alşahin, 2015: 148-149). Kilise hukukunda da 4. yüzyıldan itibaren ruhban sınıfından olanların (rahip ve rahibelerin) “ahlaka aykırı davranış” sergilemeleri durumunda manastırların çalışma odalarına kapatıldıkları görülmektedir. Bu kapatılma yöntemi 9 ve 10. yüzyıllardan itibaren ruhban olmayan kişiler hakkında da uygulanmaya başlanmıştır. Kişilerin doğru yolu tecrit ve tövbe

ederek bulabileceği, kişinin kendisini diğer insanlardan ayırarak tanrıya yaklaşabileceği düşüncesine dayanan ve katı bir tecrit şeklinde uygulanan bu cezalandırma yöntemiyle ilgili olarak zaman içinde kapatılan kişilerin çalıştırılmasını amaçlayan girişimler de gündeme gelmiştir (Artuk ve Alşahin, 2015: 150-151). Ortaçağ Avrupası’nda kapatılma manastırlar dışında çok az uygulanmakta ve asıl olarak kralın kişinin hayatını bağışlamak için ölüm cezası yerine ömür boyu kapatılmasına karar vermesi sonucu gündeme gelmekteydi. Bu dönem bedene ve yaşama yönelik cezalar asli niteliğini korumaktadır. Örneğin 1509-1547 yılları arasında hüküm süren 8. Henry zamanında İngiltere’de yaklaşık 72.000 kişi idam edilmiştir (Demirbaş, 2021: 122). Ölüm cezası dışında en çok uygulanan ceza ise kişilerin devlete ait gemilerde kürek çekmesi şeklinde uygulanan ve yelkenli gemilerin gelişimine kadar devam eden “kürek cezası”dır.

16. yüzyıldan itibaren ise hürriyeti bağlayıcı bir cezalandırma yöntemi olarak hapis cezasının ve bu cezanın infaz edileceği özel mekanlar olarak hapishanelerin ortaya çıkışına tanık olunur. Cezalandırma yöntemindeki bu dönüşüm, kanlı ve seyirlik “bedene eza”nın yerini “bedeni kapatma”ya bırakması, bir reform olarak görülür ve cezalandırmanın amacının sadece kefarete olamayacağı, suçluların kapatılarak ıslah edilebileceği düşüncesi gündeme getirilir. Bu dönem, kapatılan kişilerin çalıştırılması da, onları ıslah etmenin yöntemlerinden biri olarak savunulur. John Howard (1726-1790), Cesar Beccaria Bonesana (1738-1794), Jeremy Bentham (1748-1832) gibi kişilerden kaynaklanan reform girişimlerine bakıldığında çoğunda ölüm cezası ve işkencenin eleştirildiği, hapsedmenin ceza infaz sisteminde merkezi bir konuma yerleştirildiği ve mahpusları çalıştırmanın ıslahın ayrılmaz bir parçası olarak sunulduğu görülmektedir (Johnhoward.ca, 2021; Beccaria, 2016; Bentham 1787).

Bu dönüşümün sosyo-ekonomik arka planında ise çözülen feodalizm ve onun yerle bir olmaya başlayan düzenekleri üzerinde kendi mekanizmalarını oluşturmakta olan kapitalizm vardır. Feodal sistem çözülmeye ve merkantilist sistemin ekonomik ve toplumsal ihtiyaçları kendini dayatmaya başlamıştır. Sanayi, ticaret ve üretimin devasa adımlarını ve gelişimini karşılamak için bir yandan sömürgecilik diğer yandan nüfus politikaları devreye girmiştir. Sömürgecilik yoluyla hammadde, nüfus politikaları ile işgücü açığı karşılanmaya çalışılmaktadır. Kapitalizmin emeğini satarak geçinmeyi kabul edecek insanlara ihtiyacı vardır ve bu amaçla insanların özellikle de feodalizmin çözülmeye başlamasıyla beraber kırlardan kopmuş ve serseri, aylak olarak

görülen kişilerin “ıslah” edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle bu dönemde ıslahevleri, çalışma evleri (workhouses), kimsesizler evi gibi kapatılma mekanları kurulmaya başlanır (**Foucault, 2015:139; Koç, 2016: 25**).

Bu dönem ortaya çıkan kapatılma mekanları modern hapishanelerin ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir. Bu hapishaneler ilk olarak 16. yüzyılın ikinci yarısı ve 17. yüzyılın başlarında İngiltere, Hollanda, İtalya ve bazı Kuzey Alman ve Baltık şehirlerinde ortaya çıkmıştır. İlk hapishanenin Hollanda'nın Amsterdam şehrinde (1595 yılında erkekler için Rasphuis-raspa evi, 1597 yılında kadınlar için Spinhuis-yün eğirme evi) açıldığı yönünde genel bir fikir birliği olsa da İtalya'da ve İngiltere'de kurulduğu yönünde iddialar da vardır. Bazı kaynaklarda İngiltere Bridgewell'de 1555 yılında açılan ilk ıslahevinin örnek teşkil ettiği, 1597'de diğer ıslahevlerinin planlarının yapıldığı ve 1609 yılında her şehirde bir tane Bridgewell inşası için emir verildiği ifade edilmektedir (**Demirbaş, 2000: 236; Artuk ve Alşahin, 2015: 153-154; Pektaş, 2011: 5**).

“Bu hapishanelerin kurulmasındaki temel güdü, iktidarların topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmediğini düşündüğü işsizlere, dilencilere, fahişelere, otoriteye itaatsizlere karşı aktif bir tutum alma arzudur. Bu tür insanların zorla çalıştırılarak ıslah edilmesi fikri, hapsedilmenin ortaya çıkmasının ardında yatan etmenlerden biridir. Yani modern hapishanelerin doğuşu, cezalandırma yöntemlerindeki değişimin ve yoksul, serseri, aylak yığınların “ıslah edilmesi” ihtiyacının kesişim noktasında açığa çıkmış ve hürriyeti bağlayıcı bir ceza olarak hapsedme ile hapsedme çalıştırma olgusu, bir ve aynı sürecin parçası olarak tarih sahnesine adımını atmıştır.” (**Koç, 2016, 25**)

Kutu 1. Kolonilere Sürgün Edilen Mahpuslar.

18. yüzyılda mahpusların çalıştırılmasının farklı bir şekline daha tanık olunmaktadır: Kolonilere sürgün ve kiralama. İngiliz mahkemeleri, 1615'te “suç nüfusunu hafifletmenin bir yolu olarak” mahpusları sömürge ülkelerine göndermeye başlarlar (Mahpusların ve Ceza Kolonilerinin Küresel Tarihi adlı kitapta Clara Anderson, mahpusların kolonilere transferini Portekiz İmparatorluğu'nun 1415 yılında mahpusları Kuzey Afrika Ceuta'daki Fas garnizonunu/yerleşkesini (presidio) fethetmek için gönderilen askeri kuvvete dahil etmesiyle başlatır – 2018). Ancak 18. yüzyılın başlarında bu sürgünler başka bir içerik kazanır ve mahpuslar, köleler gibi ancak belli süreliğine kiralanmaya başlanır. Amerika ile İngiltere arasındaki 1717 tarihli “Nakliye Kanunu” (Transportation Act) bu özel durumu düzenlemek için oluşturulmuştur. Bir Britanya sömürgesi olan Amerika'da özellikle de tütün üretimi yapılan büyük çiftliklerde (plantasyonlarda) iş gücü açığı vardır. Britanya yönetimi mahpusları Amerika'ya sürgün ederek hem mahpuslardan kurtulmayı hem de iş gücü açığına kısmen çözüm bulmayı amaçlamıştır. Zira mahpus işçiler hem kölelerden hem de sözleşmeli işçi olarak çalışan “beyazlardan” daha ucuz bir seçenektir. 18. yüzyılın ikinci yarısında köleleştirilmiş bir erkeğin maliyeti 35-44 sterlinken vasıfsız bir erkek hükümlü 13 sterlinin altında bir fiyata, yarı vasıflılar 7 ila 14, vasıflılar 15-24, kadın hükümlüler ise 7 ila 10 sterline satılır. 1718-1775 yılları arasında 50.000 Britanyalı mahpus bu şekilde Amerika'ya sürgün edilir ve bunların büyük bir kısmı Virginia ve Maryland'daki plantasyonlarda çalıştırılırlar. 1775'da başlayan Amerikan Bağımsızlık Savaşı mahpusların Amerika'ya sürgününü durdurunca, 1788 yılından itibaren Avusturalya kıtasına sürgünler başlar ve mahpuslar ilk “özgür yerleşimcilerin” geleceği 1793'ten 5 yıl önce devlet kontrolünde, devletin belirlediği işlerde çalıştırılırlar. 1800-1868 yılları arasında yapılan 725 seferde toplam 2713 mahpus Avustralya'ya sürgün edilir (**Encyclopediavirginia, 2021; Pektaş, 2011; Görkem, 2009**).

Mahpusların özel şahıslar tarafından süreli olarak kiralandıkları bu “kolonilere sürgün” uygulaması aynı zamanda hapishanelerde mahpusların özel sektör hesabına çalıştırılmasının da önünü açar ve sonraki yüzyılda bunun örnekleri görülmeye başlanır.

2. Amerika'da Mahpusların Çalıştırılması Pensilvanya / Auburn Modelleri ve 13. Amendment ve Chain-Gang

İlk hapishanelerin kurulmasından yaklaşık 200 yıl sonra Amerika'da Pensilvanya ve Auburn hapishane modelleri gündeme gelir. Pensilvanya modelinde mahpusun gece ve gündüz tek kişilik hücrede tutulması, gardiyanlar ve din adamları dışında kimseyle temas etmemesi, İncil'in okunması ve hücrelerinde yapabileceği dokumacılık, ayakkabıcılık gibi işler dışında bir meşgalesi bulunmaması amaçlanır. Katı tecrit yoluyla “tövbe”nin teşvik edildiği bir ceza yöntemi uygulanmak istenmektedir. Quaker mezhebi üyelerinin aktif olduğu Philadelphia Kamu Hapishanelerinin Sefaletlerini Azaltma Derneği'nin (The Philadelphia Society for Alleviating the Miseries of Public Prisons) girişimleriyle yaşama geçirilen Pensilvanya modeli ilk hapishane 1829 yılında Philadelphia'daki Cherry Hill'de açılan Doğu Eyalet Hapishanesi'dir (**Eastern State Penitentiary**).

Katı bir tecrit ve mahpusların hücrelerinde çalıştırılmasını öngören Pensilvanya modeli ve içerdiği uygulamalar Avrupa'nın bir çok ülkesine de yayılır. Bazı kaynaklarda 4 kıtada 300'den fazla hapishanede uygulandığına dair bilgi yer almaktadır (Brown 2016). Ancak Pensilvanya modeli çok masraflı olduğu, yeterince üretken olmadığı ve mahpusların psikolojileri üzerindeki zararlı etkileri nedenleriyle çokça eleştirilir ve Amerikan İç Savaşı'nın son bulunduğu 1865 yılından sonra pratikte ortadan kalkar (**Department of Corrections, 2021**).

Adını inşa edildiği New York'un Auburn kasabasından alan ve “Sessiz sistem” olarak da adlandırılan Auburn modeli ise eleştirilere maruz kalan Pensilvanya modeline alternatif olarak geliştirilir.

Auburn modelinde mahpusların geceleri tek kişilik hücrelerde tutulması gündüzleri ise belirli koşullar altında birlikte çalıştırılması öngörülür. Hapishanenin inşaatına 1816'da başlanır ve inşaatında da mahpuslar çalıştırılır (**Handley-Cousins, 2018**). Auburn sisteminin temel amaçlarından biri hapishanenin maliyetlerinin mahpusların emekleriyle karşılanmasını sağlamaktır. 1828 tarihli hapishane tüzüğünde yer alan "Söz konusu hapishanelerin tüm masraflarının mahpusların emeğiyle karşılamak için ellerinden gelen çabayı göstermek temsilcilerin (agents) görevidir" sözleri de bu amacı açıkça dile getirmektedir (**Correctionhistory, 2021**).

Bir nehrin kenarına kurulmuş olan Auburn hapishanesinde su gücünden yararlanan ahşap atölyeler yapılır ve başlangıçta (1819) tamamen devlet kontrolünde iplik eğirme, dokuma, terzilik, ayakkabıcılık gibi imalatlar gerçekleştirilirken gelen "haksız rekabet" eleştirilerinin ardından özel firmaların mahpusları kiralamasına da izin verilir (**Correctionhistory, 2021**).

Mahpuslar bu hapishanelerdeki atölyelerde özel sektör hesabına çalıştırıldıkları gibi demiryolu ve madenlerde de çalıştırılırlar. 19 yüzyılın ikinci yarısında Amerika'da demiryollarının inşasına hız verilir ve Çinli göçmen işçilerin yanı sıra mahpuslar da demiryolu ve yol inşaatlarında çalıştırılmaya başlanır. 1825 yılında Kentucky eyaletinde özel bir girişimci 1000 dolar karşılığında kanal ve yol yapımı için mahpusları kiralar. Aynı işveren daha sonra 250 hücrelik kendi özel hapishanesini de kuracak ve Kentucky, ceza infaz sistemini yönetmek için özel bir sözleşmeyle iş veren ilk eyalet olacaktır (**Molla, 2010; 75; Görkem, 2009; 11; Odabaşı, 2016; 54**).

Gerek Auburn modeli, gerekse de mahpusların yol, demiryolu ve madenlerde çalıştırılması uygulamaları sonraki yıllarda Güney başta olmak üzere neredeyse bütün ABD eyaletlerine yayılır. Özellikle Amerika'da patlak veren iç savaşın (Nisan 1861-Haziran 1865) ardından yapılan Anayasa değişikliğiyle (13. Amendment – 13. Değişiklik) kölelik kağıt üzerinde kaldırılırken mahpusların zorla çalıştırılmasının istisnai durum olarak kabul edilmesi ABD'de "hapishane köleliği" tartışmalarını da başlatır. Çünkü bu istisna, köleliğin, özellikle siyahilerin kriminalize edilerek hapsedilmesi ve mahpus olarak zorla çalıştırılmaları ve kiralınmaları yoluyla farklı bir görünüm altında ("mahpus emeği" olarak) sürdürülmesine yol açar (**Blackmon, 2008a; Shelden, 2005**).

1885 yılına gelindiğine 13 eyalette mahpus işgücünün özel sektöre kiralınması yönünde sözleşmeler yürürlükte ve ABD'deki mahpusların yüzde 90'ı sözleşme, kiralama vb. yöntemler altında çalıştırılmaktadır

(**Görkem, 2009; 12**). 19. yüzyılın sonlarına doğru mahpusların kiralınması güney eyaletleri için ana gelir kaynaklarından biri haline gelir. 1898 yılında Alabama'nın yıllık gelirinin yüzde 73'ünü kiralanan mahpuslardan elde edilen miktar oluşturmaktadır (**The Prison Industry, 2020; 23**).

Demiryollarında, yol yapımında, madenlerde çalıştırılan işçilerin çalışma saatleri uzun, çalışma koşulları ağır, beslenme, barınma gibi olanakları ise oldukça yetersizdir. Kırbaç başta olmak üzere pek çok cezalandırma yöntemi uygulanmaktadır. 1896 yılında kiralanan mahpusların Amerika'daki ölüm oranı ortalama yüzde 20'dir. Aynı yıl Kuzey'de her 1000 mahpustan 14,9'u, Güney'de ise 41,3'ü yaşamını yitirir (**Shelden, 2005**).

20. yüzyılın başlarında ekonomik buhran işgücü maliyetlerini düşürüp özel sektörün mahpus emeğine duyulan ihtiyacını azaltınca ve çalıştırılan mahpusların kötü koşulları ve ölümleri kamuoyunda daha eleştirilir hale gelip davalara konu olunca eyaletler hükümlülerin kiralınması uygulanmasını kaldırmaya başlarlar. İlk olarak Tennessee'de mahpusların 1893'de kömür madenlerine 1896'da ise diğer tüm endüstrilere kiralınmasına son verilir. Bunu 1897'de Güney Carolina, 1901'de Louisiana, 1907'de Mississippi, 1908'de Georgia, 1913'te Florida izler. Hükümlülerin kiralınması uygulamasına en son 1928 yılında Alabama'da son verilir (**Wagner, 2012**). Uygulama, her ne kadar eyaletlerde resmi olarak kaldırılmış olsa da büyük çiftliklerde, endüstriyel hapishanelerde ve "Pranga Mahkumiyeti" (Chain Gang) olarak çeşitli biçimlerde devam eder (**Shelden, 2005**). Mahpuslar "borç esareti", "borç köleliği" olarak da adlandırılan (peonage) bir yöntem aracılığıyla yine özel şahıslar için ya da endüstriyel fabrikalara dönüştürülen hapishanelerde veya yol yapımında devlet için çalıştırılmaya devam ederler.

Kamuoyunda oluşan ve giderek artan tepkiler ABD Kongresi'nin, 1935 yılında, çeşitli istisnalar içerse de mahpus emeği kullanılarak üretilen malların eyaletler arası ticaretini sınırlayan ve Ashurst-Sumners Act olarak bilinen yasayı çıkarmasına yol açar (**The Prison Industry, 2020; 23**). 1941 yılındaysa bir yandan tepkiler diğer yandan da "2. Dünya Savaşı'nın patlak vermesine yanıt olarak ve ırksal eşitsizliklerin Amerika Birleşik Devletleri karşıtı propaganda olarak kullanılacağına dair korkuların ortasında" (**Wagner, 2012**) ve savaş esnasında siyahilere asker olarak duyulan ihtiyaç nedeniyle Başsavcı Francis Biddle 3591 Sayılı Genelge'yi (**Circular 3591**) yayınlarak daha önce yerel yetkililer tarafından soruşturulan "borç esareti" (peonage) vakalarının artık federal savcılar tarafından aktif bir şekilde ve

“gönülsüz kölelik/hizmetkarlık/esaret ve kölelik” (Involuntary Servitude and Slavery) başlığı altında ele alınması talimatını verir (**Heron, 2012; Blackmon, 2008b**). Bazı araştırmacılar bu genelgenin yayınlanmasını ve dolayısıyla 1942 yılını (Genelge, 12 Aralık 1941 tarihlidir) köleliğin fiilen sona ermesinin başlangıcı olarak kabul ederler (**Blackmon, 2008a**).

Hükümlülerin kiralanması uygulamasının sona ermesinin ardından eyalet yönetimleri, “kamu altyapısını inşa etmek” (**The Prison Industry, 2020; 23**) ve barınma ile güvenlik maliyetlerini en aza indirmek (**Wagner, 2012**) amaçlarıyla mahpuslara daha yoğun bir şekilde yol yapımında çalıştırmaya başlarlar. Ancak çizgili tek tip kıyafetlerle ve ayaklarından zincirlenmiş bir şekilde, güneş veya yağmur fark etmeksizin kötü koşullarda çalıştırılan; hapishanenin yanı sıra çadır, tren vagonları, kamyon kasaları ve kafeslerde yaşamak zorunda bırakılan; kırbaç, teneke odaya kapatılma, bir direğe bağlanma vb. bir çok kötü muamele ve işkenceye maruz bırakılan mahpusların durumları kamuoyunda daha fazla tartışılmaya başladığında eyaletler bir bir uygulamaya da son vermeye başlarlar. 1960'lara gelindiğinde, Chain Gang “ekonomik güçlere ve olumsuz kamuoyu baskısına” yenik düşer (**Burley, 1997; 131**). Tarihçi yazar Lichtenstein (1996), Chain Gang'ın sona ermesinin “insani ceza reformu” çabaları ve eleştirilerden ziyade Güney'in değişen ekonomik durumuna bağlı olduğunu savunmaktadır (190). Akademisyen Lynn M. Burley (1997) de Chain Gang'ın kaldırılmasında 1950 ve 1960'lardaki yaygın ceza reformunun ve 1950'lerde ülke çapında gerçekleşen bir dizi hapishane isyanının da etkili olduğunu belirtmektedir (131).

Chain Gang, 1960'lara gelindiğinde ortadan kalkmış olsa da 1990'larda yeniden gündeme gelecektir. 1995 yılında Alabama, Arizona ve Florida'da mahpuslar çöp toplama, yol kenarlarında peyzaj çalışmaları vb. işlerde yeniden kullanılmaya başlanır ve onları Iowa, Wisconsin, Teksas, Mississippi, Indiana, Nebraska, Maine başta olmak üzere diğer bazı eyaletler izler. Uygulamayı savunanlar “suçla mücadelede caydırıcılık” ve “maddi tasarruf” gerekçelerini dile getirirler. Günümüzde hala bazı eyaletlerde mahpuslar çöp toplama, yol kenarı peyzaj çalışması yapma gibi işlerde çalıştırılmaktadırlar.

2.1.Amerika'da Güncel Durum

Amerika'da mahpuslar hala hapishanenin kendi işlerinde (mutfak, temizlik vs.), devlet tarafından işletilen hapishane endüstrilerinde (correctional industries), bazı eyaletlerde çöp toplama, yol kenarı düzenleme çalışmaları gibi işlerde ve özelleştirilmiş olan hapishanelerde veya devlet hapishanelerinde özel firmalar hesabına çalıştırılmaktadırlar.

ABD'de mahpusların çalıştırılmalarını Adalet Bakanlığı'na bağlı olan Federal Hapishaneler Bürosu'nun (Federal Bureau of Prisons-BOP) altındaki bir kuruluş olarak 1934 yılında kurulmuş olan Federal Hapishane Endüstrileri (Federal Prison Industries-FPI) düzenlemektedir (FPI, 1977 yılından itibaren UNICOR kısaltmasını kullanmaktadır). ABD federal yasalarına göre güvenlik riski veya sağlık engeli olmayan, fiziksel olarak yeterli tüm mahpuslar UNICOR'a bağlı olarak veya başka bir hapishane içinde çalışmak zorundadır. Dolayısıyla Amerika'da hemen hemen hapsedilen her kişinin çalışması gerekir ve reddedenlerin ziyaret hakkı elinden alınabilir, boş zaman etkinliklerine katılımı ve ihtiyaç/hediye/bakım paketlerine erişimi engellenebilir ve hatta hücre cezasına çarptırılabilirler (**The Prison Industry, 2020; 28; Peköz, 2021: 238-239; States of Incarceration, 2022**).

2.2.Hapishane Endüstrilerinde Çalıştırılan Mahpuslar

Worth Rises adlı kuruluşun yayınlamış olduğu 2020 tarihli The Prison Industry adlı rapora göre ABD'de devlet tarafından işletilen atölyelerde/işletmelerde (government correctional industries) çalıştırılan mahpus sayısı 67.000'dir. Bu mahpuslar, ağırlıklı olarak çağrı merkezi, asbest azaltma çalışmaları, mezar kazım işleri gibi işlerde çalıştırılmalarının yanı sıra çeşitli devlet kurumları tarafından kullanılan mobilyalar, sokak tabelaları, askeri teçhizat gibi ürünlerin imalatında istihdam edilirler. Ayrıca bir çok eyalette “eyalet çapında maliyetleri azaltmak” için devlet kurumlarının mal ve hizmet alımlarında “hapishane endüstrilerine” öncelik tanınmasını gerektiren yasalar da vardır. Üstelik de Amerika'da mahpus emeği sadece ucuz veya bedava emek kullanımı yoluyla maliyetleri azaltmak ve bu yolla devlet kurumlarını sübvans etmek için kullanılmamakta aynı zamanda gelir elde etmenin aracı haline de getirilmektedir. Örneğin 2019'da New York'ta tüm sürücülerin yeni plaka almasını gerektiren bir düzenleme yapılır çünkü eyalette tüm plakalar hapishanede 0,16 dolar gibi oldukça düşük bir maliyetle üretilmektedir. Bu sayede ciddi bir kazanç elde edilebilmiştir (28-29).

Mahpuslar, “hapishane endüstrileri” kapsamında yukarıda bahsedilen sektörlerin/işlerin yanı sıra yangın, salgınla mücadele gibi tehlikeli koşullarda ve acil durumlarda da çok az ya da hiç ücret ödenmeden görevlendirilebilmektedirler. Örneğin 2019 Kaliforniya yangınlarında yangınla mücadele için 200 mahpus kullanılır. Bir itfaiyecinin ortalama maaşı (yıllık) 91.000 dolarken bu mahpuslara günlük sadece 2,90 ile 5,12 dolar ödenir. Sadece Kaliforniya'da yangınla mücadelede kullanılan ucuz mahpus emeği üzerinden 100 milyon dolardan fazla “tasarruf” sağlanmaktadır (**The Prison Industry, 2020; 29-30**).

Yangınla mücadeleye benzer bir şekilde COVID-19 salgını esnasında da bir çok eyalette maske, önlük, dezenfektan vb. üretimi için hapisaneler seferber edilmiş, mahpuslar, saati 0,65 dolar olan yevmiyelerle salgına karşı üretimde kullanılmışlardır (**The Prison Industry, 2020; 30**). Yaklaşık olarak 7000 mahpusun bünyesinde çalıştırıldığı Kaliforniya Hapishane Endüstrileri Kurumu'nun (California Prison Industry Authority-CALPIA) işlettiği hapishane atölyelerinde mahpuslar günde 12 saat ve sürekli arttırılan kotalarla, sosyal mesafe ve hijyen kuralları hiçe sayılarak maske üretmeye zorlanmış, COVID-19 korkusu veya fazla mesai nedeniyle çalışmayı reddederlerse "değiştirilmek" (işten çıkarılarak yerine bir başkasının işe alınması), disiplin cezası ve dolayısıyla hapis sürelerinin uzamasıyla tehdit edilmiş ve sonuç olarak bir çok mahpus COVID-19'a yakalanmış ve hayatını kaybedenler olmuştur (**Wilson, 2021**).

Hapishane İşlerinde Çalıştırılan Mahpuslar

Hapsedilen kişilerin büyük çoğunluğu, hapishane içi işlerde örneğin mutfakta, çamaşırhanede, kantinde, bürolarda vs. çalışanlar temizlik, yemek yapımı ve dağıtım, malların taşınması, yazıcı olarak hizmet etmek vb. bir çok işi yaparlar. Mahpus emeği, Amerika'da hapishanelerin işleyişi için kritik öneme sahiptir.

Hapishanenin kendi işlerinde çalıştırılan mahpuslara 5 eyalette (Alabama, Arkansas, Georgia, Florida ve Texas) hiç ücret ödenmezken diğer eyaletlerde ise ortalama 0.00 ile 0.63 Dolar ücret verilmektedir. Ödenen ücret oldukça düşük olmasına rağmen hiçbir geliri olmayan bir çok mahpus hijyen ürünleri, mektuplaşmak için pul, telefon edebilmek için kart vb. alabilmek uğruna çalışmayı tercih edebilmektedir.

Worth Rises'in raporunda hapishane içi işlerde çalıştırılan mahpuslarla ilgili önemli bir noktaya daha vurgu yapılıyor: Hükümetler ve hapishane idarecileri oldukça düşük ücretli mahpus emeği kullanarak "toplu hapsedmenin gerçek maliyetini de gizleyebilmektedirler." Raporda bu konuya bir de örnek veriliyor: Saat başına 0.14 dolar ödenen mal/muhafaza işçisi mahpusun eline yıllık olarak sadece 221 dolar geçmektedir. Oysa ki aynı işi federal asgari ücretle bir işçi yapacak olsa yıllık ücretler toplamı 11.484 dolar olacaktır. Arada 52 kat gibi inanılmaz bir fark vardır. Yine raporda, çalıştırılan mahpusların maaşları üzerinden elde edilen kazancın (raporda bu gelir kalemi "Mahpus işçilerden çalınan yıllık ücret / Wages stolen from incarcerated workers annually" olarak belirtilmektedir) yıllık olarak 14 milyar Dolar'ın üzerinde olduğu belirtilmekte ve şu çarpıcı tespiti yer verilmektedir: "Bir toplum olarak, gerçekten tüm emeğin gerçek ücretlerini ödemek zorunda kalsaydık, hapishane sistemimizi karşılayamazdık." (**The Prison Industry, 2020; 30**).

Özel Şirketler İçin Çalıştırılan Mahpuslar

Yine bu rapora göre yaklaşık 5.000 mahpus özel şirketler için çalıştırılmaktadır (28). 12 Aralık 1941 tarihli 3591 Sayılı Genelge (Circular 3591) hükümlü kiralama uygulamasının şu ya da bu biçimde sürdürülmesinin sona ermesinin başlangıcı olarak kabul edilmiş olsa da 1979 tarihli bir Kongre kararı özel firmaların hükümlü emeğini kullanmasının önünü yeniden açmış ve Kongre, bu kararıyla, bir kez daha özel firmaların, mesleki eğitim kisvesi altında mahpus emeğini kullanmasına izin veren ve Hapishane Endüstrisini Geliştirme Sertifikasyon Programı (Prison Industry Enhancement Certification Program -PIECP) adını taşıyan bir sertifika programı oluşturmuştur (**The Prison Industry, 2020, 24**).

Rapor, PIECP kapsamında çalıştırılan mahpuslara her ne kadar devlet hesabına çalıştırılan diğer mahpuslardan daha iyi maaş ve hizmet verildiğini belirtse de maaşlarında yapılan ciddi kesintilerden sonra ellerine çok az para geçtiğini belirtmektedir. Bir çok Eyalet yönetimi, PIECP kapsamında bir devlet hapishanesinde çalıştırılan mahpuslara özel firmalar tarafından ödenen maaşlardan oda ve yemek masraflarını kesmenin yanı sıra vergi almakta ve suç mağdurları fonu, sosyal güvenlik vb. için ek kesintilere gitmektedir. Maaşlardan yapılan kesinti burada sona ermiyor ve mahpuslardan, kesintilerden sonra kalan paranın yüzde 60'ını zorunlu tasarruf hesaplarına yatırmaları bekleniyor. Örneğin, Nebraska'da birçok devlet okulunda kullanılmak üzere günlük yaklaşık 33 dolar karşılığında mobilya imal eden bir PIECP çalışanının yevmiyesinden yapılan kesintilerden sonra kendisine kalan tutar sadece 10,9 dolar ve bunun 6,5 doları zorunlu tasarruf hesabını yatırılır ve eline 4,4 dolar geçer.

Rapor, Avery Dennison ve Burlington Industries gibi bir çok "yüksek profilli" şirketin PIECP kapsamında mahpus emeğini kullandığını ve mahpuslara "dışarıda" çalışan herhangi bir işçiyle aynı işi yapmalarına rağmen düşük ücret ödediklerini dile getiriyor. Raporun dikkat çektiği bir başka konu ise Trump yönetiminin "sıfır toleranslı göçmenlik politikası"ni uygulamaya koyduktan sonra "belgesiz işçilere bağımlı" birçok işletmenin ucuz işgücü arayışıyla hapishanelere yönelmiş olmasıdır (28).

ABD'de Özel Hapishaneler, Yarı Yol Evleri ve Göçmen Gözaltı Merkezleri

Söz konusu olan özel şirketlerin hapishaneler üzerinden kar sağlama ve mahpus emeği olduğunda ABD'deki özel hapishaneleri de ayrıca anlatmak gerekir. Yazının önceki bölümlerinde de belirtildiği gibi 18. yüzyıldan itibaren özel firmalar mahpus emeğini ucuz işgücü kaynağı olarak görmüş ve

çeşitli yöntemlerle kullanmış/sömürmüşlerdir. Ancak 1980'lerin neoliberal esintileri esnasında ABD'de hapishaneler konusunda yeni bir gelişme yaşanır ve özel hapishaneler devreye girmeye başlar. 1970'lerde gerek eyaletlere gerekse de federal hükümete bağlı hapishanelerde yiyecek, tıbbi hizmetler gibi çeşitli işlerin özel sektöre devredilmesiyle başlayan bu süreç ilk olarak 1984 yılında Corrections Corporation of America-CCA adlı şirketin (Bu şirket 2016 yılında adını CoreCivic olarak değiştirir) Hamilton County Hapishanesi'ni işletmek için Tennessee eyaleti ile sözleşme imzalamasıyla yeni bir döneme evrilir. Bu hapishane tamamen özel sektör tarafından idare edilen, şirketin hapishanede tutulan mahpus başına devletten ödenek aldığı ilk hapishane olur. Sonrasında ise "daha ucuz", "devletin yükümlülüklerini azaltan", "mahpuslara yönelik daha fazla rehabilitasyon faaliyeti sunan" yerler oldukları iddialarıyla hızla yaygınlaşırlar. Özel hapishanelerle sözleşmesi olan eyalet sayısı 1996 yılında 13'ken, 2004 yılında bu sayı 34'e yükselir. 2012 yılında ABD'de 270 özel hapishane vardır ve 137.200 mahpus özel şirketler tarafından işletilen hapishanelerde tutulmaktadır. 2017 yılına gelindiğinde kısmi bir düşüş yaşansa da özel hapishanelerde tutulan mahpus sayısı mahpus nüfusunun yüzde 7.8'ini oluşturacak oranda hala yüksektir (121.718 mahpus) (Pratt, 2022; 3).

ABD'de 5.8 milyar dolar pazar büyüklüğüne sahip özel hapishane işletmeciliği sektörünün yüzde 57'sinden fazlasına iki şirket, CoreCivic ve GEO hakimdir. Ülkenin en eski özel hapishane şirketi olan CoreCivic yıllık 2 milyar dolar gelire sahiptir ve gelirinin yüzde 51'i federal sözleşmelerden gelmektedir. GEO ise sadece ABD'de değil İngiltere, Avustralya ve Güney Afrika'da da faaliyet yürütmektedir ve 2,5 milyar dolarlık geliriyle dünyanın en büyük özel hapishane şirkettir. Ülkenin üçüncü büyük şirketi ise yıllık yaklaşık 840 milyon dolarlık geliriyle Management and Training Corporation'dur (MTC). Bu üç şirket ABD'deki hapishane, yatılı yeniden kabul tesisi ve göçmen gözaltı merkezlerinin önemli bir bölümünü işletmektedir ve onların haricinde sadece bölgesel olarak birkaç tesis işleten küçük kuruluşlar veya yine az sayıda tesis işleten bazı başka uluslararası şirketler vardır (The Prison Industry, 2020; 12).

Yatılı Yeniden Kabul Tesisleri'nde tutulan mahpuslar haftada en az 40 saat çalışmak ve brüt kazancının yüzde 25'ini bu tesisi işleten özel firmaya vermek zorundadır. Ayrıca vergiler, toplu taşıma ve diğer kesintiler çıktığında mahpusa kazancının sadece yüzde 45'inden azı kalır. Bununla da giysi, yiyecek almalı

ve kişisel harcamalarını ödemelidir. Buna rağmen mahpusların çoğu hala mahpus olsalar dahi bir "yarı yol evi"ne çıkmayı tercih etmektedir (Santos, 2017).

Göçmen gözaltı merkezlerinin ise özel şirketler tarafından işletilen özel hapishanelerden model olarak bir farkı yoktur. ABD'ye "yasa dışı" yollardan girdikleri iddiasıyla tutuklanıp göçmen gözaltı merkezlerine kapatılan göçmenler, buraları işleten özel şirketler tarafından ucuz işgücü olarak çalıştırılırlar. Bu iki benzer yapı kar amaçlı kapatılma merkezlerinin iki çehresini oluşturmaktadır. Üstelik de mahpuslara oranla göçmenlerin önemli bir bölümü özel şirketler tarafından işletilen gözaltı merkezlerinde tutulmaktadır. 2019 yılında bu merkezlerde tutulan göçmenlerin oranı yüzde 75'tir (35.000'den fazla göçmen) (The Prison Industry, 2020; 11).

Özel kapatılma kurumları özellikle son yıllarda kamuoyunda ciddi bir şekilde tartışılmaktadır. Bu tartışmaların etkisiyle bazı eyaletler bu kurumları yasaklamayı gündemlerine almıştır (Nevada, 2022 yılından itibaren özel hapishane şirketleriyle sözleşme yapılmasını, Kaliforniya ise özel göçmen gözaltı merkezlerini yasaklayan yasaları meclislerinde kabul etmiştir). Dahası, Obama yönetimi iktidara geldiğinde, özel tesislerin kamu tesislerinden daha az güvenli olduğunu ortaya koyan bir araştırmanın ardından Federal Hapishaneler Bürosu'nun bu şirketlerle yapmış olduğu sözleşmelerin aşamalı olarak iptal edileceğini ve göçmen gözaltı merkezlerinin gözden geçirileceğini de açıklamış ancak sonrasında "alternatif seçeneklerin eksikliği" gerekçe göstererek özel kapatılma kurumlarını kullanmaya devam etmiştir. Tüm bu tartışmalar, zaman zaman bu şirketlerin hisse senetlerinde yüzde 40'lara varan değer kaybına yol açmış ve özellikle sektörün iki önde gelen kuruluşu (CoreCivic ve GEO) 2013 yılından itibaren hem kamuoyu nezdinde sektörlerini aklamak ve itibar kazanmak için girişimlerde bulunmuş hem de şirketlerini hapishane işletmeciliğinin ötesine taşıyıp işlerini çeşitlendirerek geleceklerini garanti altına almaya çalışmışlardır. Her iki şirket de gayrimenkul yatırım ortaklığı olarak yeniden yapılanmaya gitmiş ve sadece kapatılma kuruluşları değil hapsedmeye alternatif yöntemler (yarı yol evleri, elektronik kelepçe vb.) alanlarında da faaliyet yürütmeye başlamıştır (The Prison Industry, 2020; Pratt, 2022).

Mahpusların "Hapishane Köleliğine" Karşı Direnişleri

Amerika hapishaneleri geçmişten bu yana ciddi hapishane direnişlerine tanıklık etmiştir. Bunlardan en bilineni 1971 yılında gerçekleşen Attica Hapishanesi isyanıdır. New York, Attica'daki eyalet hapishanesinde

mahpuslar 9 Eylül 1971 günü daha iyi yaşam koşulları ve siyasi haklar elde edebilmek için ayaklanmış, hapisanenin bir bölümünün kontrolünü ele geçirip 42 personeli rehin almış ve bu isyan 13 Eylül günü yapılan askeri müdahale ile 33 mahpus ile 10 infaz koruma memuru öldürülerek bastırılabilmiştir.

2010 yılından itibaren ise direnişlerin "hapisane köleliğine" karşı yoğunlaştığına tanık olunmaktadır. Bu tarihten itibaren ABD'nin bir çok eyaletinde "iş bırakma", "açlık grevi" şeklinde gerçekleştirilen eylemler ilk olarak 2016 yılında ülke çapına yayılmış ve "köleliğe karşı" büyük bir açlık grevi gerçekleştirilmiştir. ABD'nin 12 eyaletinde 24 binden fazla mahpusun katılımıyla gerçekleştirilen eylemlerde Attica Hapishane İsyanı'na da gönderme yapılmış ve eylemin başlangıç tarihi olarak Attica İsyanı'nın başlangıç tarihi olan 9 Eylül seçilmiştir (**Schwartzapel, 2022**).

2016 yılında gerçekleşen ve ABD tarihinin o tarihe kadar gerçekleşen en büyük hapisane grevi olduğu söylenen bu eylem sonraki yıllarda da etkisini göstermiş ve kitlesel başka eylemlere yol açmıştır. 19 Ağustos 2017 tarihinde Washington DC ve diğer 16 şehirde daha köleliğe yol açan ABD Anayasası'nın 13. değişikliğine karşı yürüyüşler yapılır (**incarceratedworkers, 2022**). 2018 yılında ise 21 Ağustos-9 Eylül tarihleri arasında ülke çapında bir grev daha gerçekleştirilir. Grevin başlıca taleplerinden biri hapisane köleliğine son verilmesi, çalıştırılan mahpuslara eyaletlerinde veya bölgelerinde geçerli olan ücretin ödenmesidir (**incarceratedworkers, 2022**).

Bu makalenin kaleme alındığı sırada da özel şirketler tarafından işletilen iki göçmen gözaltı merkezinde "çifte sömürüyü" protesto eden mahpuslar greve çıkmışlardı. Kaliforniya/Bakersfield'daki Mesa Verde gözaltı merkezinde tutulan göçmenler 28 Nisan 2022 tarihinden ve Kaliforniya/McFarland'daki Golden State Annex gözaltı merkezinde tutulan göçmenler ise 6 Haziran 2022 tarihinden itibaren asgari ücret, sıhhi ve güvenli çalışma koşulları talepleriyle grevdeler. Her iki göçmen gözaltı merkezi de özel bir şirket olan GEO tarafından işletiliyor ve Kaliforniya'da saatte 15 dolar olan asgari ücrete karşılık bu merkezlerde çalıştırılan mahpuslar günde 1 dolar yevmiye alıyorlar (**Evrensel, 30 Haziran 2022**).

Amerika'da, mahpusların zorla çalıştırılmasının "kölelik" olduğuna dair algı artık yerleşmiş ve ülke çapında ciddi hapisane direnişlerine yol açmış durumdadır. Tüm bu direnişlerin IWOC (Incarcerated Workers Organizing Committee), Worth Rises, The Marshall Project gibi kalıcı örgütlenmelere yol açmış olması da önemlidir ve bu haklı mücadelenin devam edeceğinin bir göstergesi olarak görülebilir.

Türkiye'de Zorla Çalıştırma Kürek Mahkumiyetinden İşyurtlarına

2020 yılında Türkiye hapisanelerinde çalıştırılan mahpus sayısı 53.818'di. T.C. Adalet Bakanlığı Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri İşyurtları Kurumu'nun 2020 yılındaki toplam geliri 3.692.301.846, yıl sonu karı ise 422.541.149 TL'ye ulaşmıştı. Bu rakamların önemini anlayabilmek ve büyüklüğünü ortaya koyabilmek için başka devlet işletmeleri ile karşılaştırmak gerekir. Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın açıkladığı rakamlara göre 2020 yılının sonunda "özelleştirme portföyü"ndekiler de dahil olmak üzere 23 Kamu İktisadi Teşebbüsünün (KİT) toplam istihdam sayısı 101.793'dür. Bu kuruluşların tamamı 2020 yılı içinde 193.243.467 TL gelir elde etmiş ve giderler çıkarıldıktan sonra yıl sonunda 2.424.212 TL'lik kara ulaşmışlar (Hazine ve Maliye Bakanlığı web sitesi, 2021). Bu rakamlar gösteriyor ki hapisanelerin bünyesinde faaliyet yürüten İşyurtları gerek çalışan sayısı gerekse de bütçesiyle en büyük KİT'ten dahi çok daha büyük bir işletmedir. Çalışan sayısı 23 KİT'in toplam çalışan sayısının yarısından, geliri 23 KİT'in gelirinin 19 katından, karı ise 23 KİT'in karınının 174 katından fazla bir işletmeler bütününden söz ediyoruz.

İşyurtları Kurumu'nun bu büyüklüğe erişmesi asıl olarak 2000'li yıllarla beraber gerçekleşmiş olsa da coğrafyamızda mahpusların çalıştırılmasının tarihi Osmanlı döneminde prangabentlik ve kürek mahkumluğuna kadar geri götürülebilir. Her iki cezalandırma yönteminin de geçmişi olmasına rağmen 16. yüzyıldan itibaren daha sistemli hale geldiği görülür. Kürek mahkumiyetinin daha sistemli hale gelmesinde donanmanın büyümesinin ve deniz savaşlarının artmasının etkisi olur. Bu yüzyılda, sefer zamanları 40-50 bin kürekçiye ihtiyaç duyulmaktadır. Mahpusların kürekçi olarak kullanılmasını emreden bilinen en eski ferman da 1550 tarihlidir (**Erim, 2002; 179-180**).

19. yüzyıla gelindiğinde ise Batı'da yaşanan dönüşümün etkileri Osmanlı'da da görülür. Foucault'un belirttiği gibi Batı'da "18. yüzyıl ile 19. yüzyılların döneminde kapalı tutmaya dayalı bir cezalandırma sistemine" geçilirken (**Foucault, 1992; 289**) Osmanlı'da ise "Batılılaşma'nın da etkisiyle bir kanunlaştırma çabası başlar ve Tanzimat Fermanı'ndan itibaren ceza kanunları çıkarılmaya başlanır. Hapis cezasının bir cezalandırma biçimi olarak ceza infaz sisteminin merkezine yerleşmeye başladığı ve yasal çerçevesinin belirlendiği bu ceza kanunlarında mahpusların çalıştırılması da kapatılmaya ek olarak yasalarda yerini alır ve ilk defa model tipte hapisanelerin inşa edilmesi amaçlanır. Batı'da olduğu gibi bedeni cezaların esas olduğu zindancı anlayıştan kapatılanların ıslahının

amaçlandığı hapisaneler sürecine geçilmesi hedeflenir ancak iç dinamiklerden ziyade dış etkenlerin belirleyici olduğu bu girişimler (gerek Tanzimat gerekse de hapisaneler) birer "simülakr" olarak kalırlar (Yıldız, 2012; Şen, 2007, Tekin, 2008; Tekin ve Özkes, 2008; Eren, 2014)

Bu dönem bir yandan Batı'nın ceza kanunları örnek alınarak hatta birebir tercüme edilerek ceza kanunları çıkarılır ve yeni hapisaneler inşa edilmeye çalışılırken diğer yandan da bu dönüşüme denk düşecek şekilde kimi zaman "danışman" (1856 yılında İngiltere'den albay rütbesi verilerek getirilen Gordon veya 1887 yılında İstanbul'daki hapisanelerin ve polis teşkilatının yeniden yapılandırılması için Fransa'dan getirilen Celestine Bonnie) kimi zaman da "Hapisaneler Müfettiş-i Umumisi" (1916 yılında Almanya'dan getirilen Paul Pollitz) rütbeleriyle Batı'dan uzmanlar getirilerek Yıldız'ın ifade ettiği yönetememe ve meşruiyet krizi aşılmaya çalışılır (Eren, 2014: 123).

1838 Askeri Ceza Kanunu, 1858 Ceza Kanunnamesi (Ceza Kanunname-i Hümayun), 13 Ocak 1875 tarihli Emirname, 1880 Memalik-i Mahrusayı Şahane'de Bulunan Tevkifhane ve Hapisanelerin İdare-i Dahiliyelerine Dair Nizamname Layihası bir yandan prangabentlik, kürek cezası gibi geçmişte de uygulanan cezalandırma yöntemlerine yer verirken diğer yandan mahpusların "devletçe tayin olunan" yeni işlerde çalıştırılmasını da içerirler (Avcı, 2002; Avcı 2008; Yıldız, 2012; Çiçen 2010). Özellikle 1880 Nizamnamesi "25 senelik mazide sahip Osmanlı hapisanelerinin, devlet teşkilatı ve ceza infaz sistemi içinde geriye dönüşsüz bir yer bulduğunun işareti" olarak önemli bir yere sahiptir (Yıldız, 2012: 381). Nizamname, hapisanelerin idaresine ilişkin genel kuralları belirlerken, mahpusların çalıştırılmasının çerçevesini de çizmektedir. Nizamnameye göre işleri devlet tarafından karşılanan her mahpus çalışmak zorundadır, bu amaçla her hapisanede mahpusların çalıştırılmasına imkan tanıyacak iş kolları tertip olunacaktır. Ayrıca çalışmayı reddeden hükümlülere ekmek verilmesi zorunlu değildir ve 24 saatten bir haftaya kadar havalandırmaya çıkmama cezası verilebilecektir. Yine nizamnameye göre hükümlülere verilecek ücretin yarısı yiyecek, içecek ve diğer ihtiyaçların karşılığı olarak kesilecek diğer yarısına ise tahliye olduklarında kendilerine teslim edilmek üzere idare tarafından el konulacaktır (Çiçen, 2010, 110).

1880 Nizamnamesi'nden sonra atılan önemli adımlardan birini de 1911 yılında Hapisaneler İdare-i Umumiyesi'nin kurulması oluşturur. 1912 yılında ise bu teşkilatın adı Mebani-i Emiriye ve Hapisaneler İdaresi Müdüriyeti olarak değiştirilir.

Bu Müdüriyet'in yayınladığı bir Talimatname ile mahpusların, hapisaneye ait hizmetler ile hapisane idaresine ait işlerin yanı sıra özel sektörün sipariş işlerinde çalıştırılmasının da önü açılır (Çiçen, 2010: 112). 1916 tarihinde ise yeni bir nizamname yayınlanır ve bu nizamname ile mahpusların çalıştırılmasının yasal çerçevesi yeniden belirlenir. Nizamname, hapisanelerdeki gündelik hayatı üç sekiz esasına göre düzenlemeyi amaçlar. Mahpuslar, 8 saat çalışacak, 8 saat istirahat edecek ve 8 saat uyuyacaklardır. Ancak birinci derece hapisanelerde zorunlu çalışma yer almaz ve sadece "vaaz ve nasihata ve terbiye-i diniyye ve ahlakiyye'ye ait tedrisatın icra edilmesi" amaçlanırken ikinci derece hapisanelerle kürek mevkilerinde (umumi hapisanelerde) zorunlu çalışma ve çalışmayan mahpuslar için "çalışmaya teşvik" ile "ilgili ceza-i muamele" karar altına alınır (Çiçen, 2010, 116-117).

Her ne kadar yasalar çıkarılsa ve kağıt üzerinde hapisaneler bünyesinde atölyeler kurulması ve mahpusların buralarda zorunlu çalışması öngörülse de gerek maddi imkansızlıklar gerekse de büyük bir kısmı harap haldeki hapisanelerin durumu bu yasaların oldukça sınırlı olarak yaşama geçirilmesine olanak tanır. 1911-1912 tarihli Dahiliye Nazırlığı veya Hapisaneler İdaresi Müdüriyeti yazışmalarında sadece İstanbul, Denizli, Sinop, Aydın, Konya ve Edirne hapisanelerinde işletmelerin kurulduğu ve mahpusların çalıştırıldığı belirtilmektedir (Koç, 2016: 36).

Hapisaneler açısından Cumhuriyet dönemi Osmanlı'dan bir kopuş değil süreklilik arz etmektedir. Gerek yasalar gerekse de mimari ve pratiklere bakıldığında bu sürekliliği görebilmek mümkündür. 1 Temmuz 1926 tarihinde 765 sayılı Türk Ceza Kanunu yürürlüğe girinceye kadar Osmanlı'dan kalma mevzuat uygulanmaya devam eder. 1 Haziran 1929 tarihine kadar hapisanelerin idaresi İçişleri Bakanlığı'nda kalır ve ancak o tarihte Adalet Bakanlığı'na devredilir. Bir sene sonra 14 Haziran 1930 tarihinde 1721 sayılı Hapisaneler ve Tevkifhanelerin İdaresi Hakkında Kanun TBMM tarafından kabul edilir. 6 Haziran 1938 tarihinde ise önemli bir adım daha atılır ve 3408 sayılı Kanun ile hapisanelerin idaresiyle ilgili olarak Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü kurulur. 31 Temmuz 1941 tarihinde 213 maddeden oluşan Ceza ve Tevkifevleri Nizamnamesi yürürlüğe girer. Mimari açıdan yeni hapisanelerin gündeme gelmesi içinse 1950'lere kadar beklemek gerekir. Osmanlı döneminde başlayan mahbeslerden hapisanelere dönüşüm 1970'li yıllara kadar varlığını korur ve yeni anlayış ancak o tarihlerden sonra yaşama geçmeye başlar (Eren, 2014: 177-186).

Cumhuriyet döneminde mahpusların çalıştırılmasına ilişkin ilk düzenlemeler 1922 yılında gündeme gelir. 26 Nisan 1922 (1525 sayılı) ve 21 Haziran 1922

tarihli (1631 sayılı) iki kararname ile savaş nedeniyle açığa çıkan işgücü ihtiyacını karşılamak için meslekleri çiftçilik ya da ekecek arazisi olanların geçici olarak hapisnedenen çıkmasını sağlar (**Çatma, 1996: 2-3**). Bir sonraki ve esas düzenleme ise 1926 tarihinde 765 sayılı TCK'nın yürürlüğe girmesi olur. TCK'nın 13, 14, 15. maddeleri ağır hapis ve hapis cezalarının sürelerini ve infaz koşullarını belirlerken aynı zamanda mahpusların çalıştırılmasının kanuni çerçevesini de çizer ve 2005 yılında yürürlükten kal-kana değin asli düzenleme olarak varlığını korur.

TCK'nın 13. Maddesinin ilk hali ağır hapis cezasını "müebbet" ve "muvakkat" (sürelili) olarak ikiye ayırmakta ve cezalarını iki devrede çekmesini karar altına almaktadır. İlk devre, müebbet hükümlüleri için cezanın ilk üç senesini, muvakkat hükümlüleri içinse cezasının altıda birini oluşturmakta ve "bir hücrede geceli gündüzlü yalnız bırakılmak suretiyle" icra olunmaktadır. İkinci devre ise "geceleri bir hücrede yalnız bırakılmak ve gündüzleri sair mahpuslarla konuşmaksızın çalıştırılmak suretiyle ikmal ettirilir" (**mevzuat.gov.tr, 2022**).

765 sayılı TCK'nın bu maddeleri sonraki yıllarda bir çok defa değişikliğe uğrar ancak her seferinde zorunlu çalışma mecburiyeti yasadaki yerini korur. 1926 tarihli TCK ile mahpusların çalıştırılmasının kanuni dayanakları oluşturulduktan sonra 1930 tarihli Hapishane ve Tevkifhanelerin İdaresi Hakkında Kanun'la birlikte hapishanelerde yaygın bir şekilde iş yurtlarının kurulması amaçlanır ancak maddi olanaksızlıklar bunun istenilen hızda gerçekleştirilmesine olanak tanımaz. 8 Haziran 1933 tarihinde 2275 sayılı Kanun ile TCK'nın 13 ve 15. maddelerinde değişikliğe gidilerek "hücre hapsi" uygulaması kaldırılır ancak zorunlu çalışma yasadaki varlığını korur. Yapısal bir değişikliğe ve bunun sonucunda "iş esasına dayalı hapishanelere" yol açacak değişiklikler ise 1936 yılında gerçekleşir.

1936 yılında ise dönemin Adalet Bakanı Şükrü Saraçoğlu TCK'da yapılan değişikliklerle (11 Haziran 1936 tarihli 3038 sayılı Kanun) hapis cezasının infazında "tedrici serbesti sistemi"ne geçildiğini açıklar ve "İş Esası Üzerine Kurulu Cezaevleri"nin temeli atılır (Sipahi, 2013). 1 Ekim 1936 tarihinde İmralı Hapishanesi'nin (Kuruluşundaki adıyla "İmralı Adası Sosyal Senatoryumu"nun) açılmasıyla birlikte "iş esaslı ceza infazı" uygulamaya girmiş olur (**CTE, 2022**).

Tedrici (dereceli) sisteme göre mahpuslar cezalarını 4 devrede çekecektir. İlk devre, mahpusun cezasının yirmide birini kapsar ve mahpus geceli gündüzlü yalnız olarak bir hücrede tutulur. İkinci devre mahpusun tutuklu kaldığı süre ile ilk devre çıkarıldıktan sonra kalan cezasının altıda birini kapsar ve mahpus bu süre boyunca yalnız geceleri tecrit edilir. Üçüncü devre mahpusun cezasının ilk iki devre çıkarıldıktan

sonra kalan kısmının üçte birini kapsar. Bu devrede mahpus geceleri de tecrit edilmeyebilir ve mahpusun bu devrede geçirdiği her üç gün dört gün mahkumiyete karşılık hesap edilir. Dördüncü devre mahpusun cezasının kalan süresidir ve bu devrede geçen her gün iki mahkumiyet gününe karşılık gelir.

Yasal düzenlemeye göre son iki devrede çalışmak zorunludur. Madde 13'e göre "İkinci devreyi bitiren mahkûmlar arasından Adliye Vekaleti yol, inşaat, maden ekipleri teşkil edebilir. Mahkûmların bu işlerde çalıştıkları her bir gün iki günlük mahkumiyete karşılık olarak sayılır.". Madde 14'te ise zorunlu çalıştırmanın kapsamı daha da genişletilir ve ilk devrede yer alan ağır hapis hükümlüleri hariç tüm hükümlülerin ve isteyen tutukluların çalıştırılması karar altına alınır (**mevzuat.gov.tr, 2022**).

Yasanın uygulanabilmesi amacıyla iş esasına dayalı yeni hapishaneler açılır ve 1947 yılında bu hapishanelerin sayısı 16'ya ulaşır (**Omay, 1947: 26-27**).

1. Matbaacılık, marangozluk, terzilik ve kunduracılıkla meşgul Ankara yeni cezaevi,
2. Halıcılıkla meşgul Isparta yeni cezaevi,
3. Ziraatla meşgul Dalaman yeni cezaevi,
4. İnşaat işleri ve bilhassa cezaevleri inşaatı ile meşgul ve seyyar bir halde inşaat yeni cezaevi,
5. Kömür ocaklarında hükümlü çalıştıran Zonguldak yeni cezaevi,
6. Linyit madenlerinde hükümlü çalıştıran Değirmisaz yeni cezaevi,
7. Kükürt madenlerinde hükümlü çalıştıran Keçiborlu yeni cezaevi,
8. Bakır madenlerinde hükümlü çalıştıran Ergani madeni yeni cezaevi,
9. Dokuma sanayiinde hükümlü çalıştıran Malatya yeni cezaevi,
10. Demir ve çelik fabrikalarında hükümlü çalıştıran Karabük yeni cezaevi,
11. Kömür madenlerinde hükümlü çalıştıran Tunçbilek yeni cezaevi,
12. Bez fabrikasında hükümlü kadınları çalıştıran Kayseri yeni cezaevi,
13. Kömür islerinde hükümlü çalıştıran Soma yeni cezaevi,
14. Çimento fabrikasında hükümlü çalıştıran Sivas yeni cezaevi,
15. Muhtelif ziraat işleri ve soğancılık, balıkçılık, bağcılık, dokumacılık, kunduracılık, çorapçılık, terzilik, marangozluk, tavukçuluk, koyunculuk, arıcılık, sebzeçilik, çiçekçilik, demircilik, vesaire mütenevvi işlerle meşgul İmralı yeni cezaevi; ceman onbeş tanedir.

Ayrıca Ankara'da; muhtelif san'at şubelerinde hükümlü çocukları çalıştıran bir çocuk islahatı vardır."

Yeni infaz rejimi ve iş esasına dayalı hapishanelerin açılışının ardından 6 Haziran 1938 tarihli ve 3408 sayılı Kanun ile Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü

(CTE) kurulu. 16 Ağustos 1941 tarihinde ise 213 maddeden oluşan ve "1902 Belçika Ceza İnfaz Kanunu esas alınmak suretiyle" hazırlanan 31 Temmuz 1941 tarihli Ceza ve Tevkifevleri Nizamnamesi yürürlüğe girer (CTE, 2022). Bir sonraki kanuni düzenleme ise 13 Ocak 1943 tarihinde gerçekleşir ve 3500 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılarak yerine 4358 sayılı Kanun getirilir.

1950'li yıllarla beraber iş esası üzerine kurulu hapisaneler ve bu hapisanelerin içerisinde yer aldığı tedrici ceza infaz sistemi yoğun bir şekilde eleştirilere hedef olur. Bu eleştirilerin odağında ise tedrici sistemin kendisi bulunmaktadır. Sonuç olarak 9 Temmuz 1953 tarihinde 6123 sayılı Kanun ile bir değişikliğe gidilir ve iş esasına dayalı hapisaneler infaz sisteminin merkezinden uzaklaştırılır. Bu değişiklikte ceza indirimi TCK'dan çıkarılır ve cezaların dört değil üç devrede çektirilmesi öngörülmüştür. İlk devre cezanın yirmide birinden onda birine çıkarılır. Mahpus bu devrede geceli gündüzlü yalnız olarak bir hücrede tutulur. İkinci devrede mahpus "çalışma teşkilatı mevcut olan ceza evlerinde çalışmaya mecbur tutulur" ve bu süre mahpusun tutuklu kaldığı süre ile hücrede tutulduğu süre çıkarıldıktan sonra kalan cezasının yarısına denk gelir. Üçüncü devre ise cezanın geri kalan süresini kapsar ve mahpuslar bu süre içinde iş esasına dayalı hapisanelerde çalıştırılırlar ve bu mahpuslardan "yol inşaat, maden, orman ve deniz avcılığı" ekipleri kurulabilir.

Savaş yıllarında seferberlik nedeniyle açığa çıkan iş gücü açığı büyük oranda sona ermiş, mahpusların çalıştırılmasına duyulan ihtiyaç ortadan kalkmıştır. Aynı zamanda "mükellefiyet" in de katkısıyla "işçileşme" sürecinde önemli adımlar atılmış, örneğin "madende çalışma alışkanlığı" yaratılmıştır

Kutu 2. Milli Koruma Kanunu ve Mahpusların Madenlerde Çalıştırılması

Mahpusların çalıştırılması söz konusu olduğunda Milli Koruma Kanunu'na ve "mükellefiyet" e ayrıca yer vermek gerekir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na girmemiş olsa da savaşın etkilerini ciddi olarak yaşar. 1938-1945 yılları arasında gayri safi milli hasılda sabit fiyatlarla yüzde 27'lik gerileme yaşanır, kişi başına gayri safi hasıla 1945'te 1938'dekinin yüzde 63'üne düşer, gerçek ücretler ise aynı yıllar için yüzde 54'e geriler (Makal, 2006: 70). Bir yandan seferberlik nedeniyle askere alımlar artar ve işgücü arzında ciddi bir eksiklik yaşanırken diğer yandan üretim düşer ve ülkede ciddi bir "iaşe meselesi" ortaya çıkar ve 9 Ocak 1942 tarihinde ekmek için karne uygulaması başlatılır (Özer, 2012: 34). Ülke bu koşullar içindeyken 18 Ocak 1940 tarihinde hükümete olağanüstü bir çok tedbir alma yetkisi tanıyan 3780 sayılı Milli Koruma Kanunu (MKK) kabul edilir. Kanunun öngördüğü başlıca yaptırımlardan biri "mükellefiyet" yani "zorunlu istihdam"dır (Madde 9). MKK, diğer bazı başka maddelerinde ise çalışma hayatına doğrudan müdahale eder ve fazla mesai, tatil hakkının gaspı, çocuk ve kadınların geceler de dahil olmak üzere istihdamı gibi işçinin aleyhine bir çok yeni uygulama getirir (Makal, 2006; Tuna, 1940; Kara, 2011). Bu sayede seferberliğin neden olduğu işgücü açığı giderilmeye çalışılır. MKK'nın öngördüğü mükellefiyet uygulamasının hayata geçirilmesi Koordinasyon Kurulu Kararları ile (KKK) olur. Başta Zonguldak kömür havzası olmak üzere çeşitli sanayi ve maden işletmelerinde yasa uyarınca zorunlu istihdam gerçekleştirilir. Ancak hem ocakların tek bir devlet işletmesi altında toplanmasına (Ereğli Kömür İşletmesi İdaresi -EKİ) hem de ücretli iş mükellefiyeti rejimi kurulmuş olmasına ve aşırı cezaların mevcudiyetine rağmen yeterli işçi sağlanmaz (Özdemir, 1998: 204). Bu nedenle mükelleflere ek olarak mahpuslar ve askerler de madenler başta olmak üzere devlet işletmesinde zorunlu çalışmaya tabi tutulurlar. Ereğli Kömür Havzası'nda 1947 sonu itibarıyla 1.039, 1948 yılı sonu itibarıyla 1.261 mahpus çalıştırılmaktadır (Makal, 2006: 86). Yine Etibank Garp Linyitleri İşletmesi de mahpusların yoğun olarak çalıştırıldığı bir başka maden işletmesidir. Örneğin 1944 yılında Soma, Değirmisaz ve Tunçbilek madenlerinde çalıştırılan günlük ortalama 4552 kişinin yüzde 58,2'si zorunlu çalışmaya tabi tutulan daimi ve münavebeli mükellef, yüzde 27'si gönüllü işçi ve yüzde 14,8'i mahpuslardı (Özdemir, 1998: 200). 1944 yılında yüzde 14,8 olan (672 kişi) mahpus işçi oranı, 1947'de yüzde 26'ya (3.916 işçiden 1.018'i), 1948'de ise yüzde 29'a (4.506 işçiden 1.309'u) yükselir Makal (2006). Bu yükselişi, bu müessesede mükellefiyet uygulamasının 1946 yılında kaldırılmasına bağlar ve doğan işgücü açığının artan mahpus istihdamıyla karşılanmaya çalışıldığını söyler (86). Bazı araştırmacılar 1949 yılında Zonguldak ve Karabük'te çalıştırılan toplam mahpus sayısının 15 bin civarında olduğunu belirtmektedir (Savcı, 2004: 94).

(Makal, 2006: 89). Ali Sipahi (2006) de ilgili çalışmasında artık "istikrarlı bir işgücü" oluşmaya başladığını ve mahpuslara "işgücü" olarak gereksinim kalmadığını söylemektedir (175). Sipahi'ye göre 1950'lerin başlarındaki yapısal dönüşüm, emeğe dayalı hapisanelerin hikayesini tamamlamış, ceza sisteminin işlevi artık servet birikimi, disiplin ya da bir işçi sınıfı üretmek vs. değil de isyancıları ve komünistleri hapse atmak haline dönüştürülmüştür (187). Yani 1950'li yıllarda devlet, ceza infaz sistemini kökten değiştirmiş ve infaz sisteminin odağını mahpusların işçi olarak çalıştırılmasından "siyasi mahkumların kontrol altında tutulmasına" kaydırmıştır (Sipahi, 2013, 128).

Bu dönüşümün bir göstergesi olarak 1950'de iktidara gelmiş olan Demokrat Parti yönetiminde yeni inşa edilen hapisanelerin mimarisi de değişir. 1930'lardan itibaren büyük kapasiteli ve iş esasına dayalı hapisanelerin inşası amaçlanmışken DP iktidarında ağırlıkla küçük kapasiteli ve Anadolu'nun her yanına yayılacak tarzda ilçe/kaza hapisaneleri açılmaya başlanır. Dönemin Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ, 23 Şubat 1954 tarihli bütçe görüşmeleri sırasında üç buçuk yıllık DP döneminde açılan 149 yeni hapisaneyi övünerek dile getirir (TBMM 9. Dönem 28. Cilt 48. Birleşim: 711/712).

Bu anlayış değişikliğinin izlerini "siyasi suçlular"ı üç ana mahpus grubundan biri olarak kabul eden yeni yasalarda takip edebilmek de mümkündür. 13 Temmuz 1965 tarihli ve 647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanun (CİK) ve 5 Temmuz 1967 tarihli Ceza İnfaz Kurumları ile Tevkif Evlerinin Yönetimine ve Cezaların İnfazına Dair Tüzük (Tüzük) hem hapisanelerin hem de mahpusların gruplandırılmasına ilişkin yeni bir anlayış getirir ve hapis cezasının infazına ilişkin tedrici sistemi ortadan kaldırır.

Bu yasal düzenlemelere göre hapisaneler açık, yarı açık ve kapalı hapisaneler olmak üzere üçe ayrılır (CİK, Madde 11); bu üç hapisane türüne ek olarak kadın ve çocuk hapisaneleri ile islahevleri vardır (Tüzük, Madde 7-9); tedrici sistem yerine mahpusun 60 günü geçmeyecek şekilde "haklarında tatbik edilecek rejimi ahlaki temayülleri ve tefriki icap eden müesseseyi tespit için tecrit edilmek suretiyle" "müşahedeye tabi tutulması" uygulaması getirilir (CİK, Madde 9); hükümlüler "ilk defa suç işleyenler, mükerrirler ve itiyadi veya mesleki suçlular", "akli ve bedeni durumları ve yaşları dolayısıyla özel bir infaz rejimine tabi tutulacak olan suçlular" ve "siyasi suçlular" olarak üç gruba ayrılırlar (Tüzük, Madde 78).

Mahpusların çalıştırılmasına ilişkin düzenleme ise CİK'in 17. Maddesinde düzenlenir ve Tüzük'ün 197-220 maddelerinde ayrıntıları ele alınır. Tüzük Madde 198'e göre "Hükümlüler, bulunduruldukları kurumlarda, bu Tüzük hükümlerine göre tespit edilen işlerde çalışmak zorundadırlar. Açık ceza evlerine ayrılanlardan veya hükümlülük süresinin en az dörtte birini iyi hal ile geçirenlerden, Adalet Bakanlığı; tarım, deniz avcılığı, yol, inşaat, maden ve orman gibi iş alanlarında çalışma ekipleri teşkil edebilir. Çalışmak isteyen tutuklular da çalışabilir."

Madde 200 ise "Kamu ve özel sektöre ait işyerinde çalıştırılabilecek hükümlüler'i belirler. Bu maddeye göre "şartlı saliverilmelerine en fazla bir yıl kalan" hükümlüler ile aralarında siyasi mahpusların da bulunduğu bazı TCK maddelerinden hüküm giyenler hariç olmak üzere iyi halli hükümlülerden 15 yaşını bitirmiş, 65 yaşını doldurmamış, "bedeni kabiliyetlerinin çalışmaya elverişli olduğu tabip raporu ile anlaşılmış olanlar" ve "Adalet Bakanlığınca düzenlenecek yönetmelikte belirtilen meslekleri bulunanlar" kamu veya özel sektöre ait işyerlerinde çalıştırılabilirler. "İç hizmetler" başlıklı madde 210'da ise kurum mevcudunun yüzde 10'unu geçmemek üzere bazı hükümlülerin "berberlik, temizlik, yemek işleri ve bunlara benzer işlerde" görevlendirilebileceği belirtilir. Madde 205'e göre çalışan hükümlüler "işçiler, kalfalar, ustalar ve ustabaşılar" olmak üzere dört sınıfa ayrılırlar ve sınıflara ayırma ve bir sınıftan diğerine nakil "atölye şefinin düşüncesi alındıktan sonra, kurum müdürü tarafından yapılır (Madde 207). Ayrıca "kurumlarda icra edilen sanatları bilmeyenler çıkarılarak en fazla altı ay süren bir staja tabi tutulurlar" (Madde 206). İşler günde 6 saatten az ve 8 saatten fazla olamaz ancak "yılın belirli zamanlarında fazla çalışmayı gerektiren tarım işlerinde hükümlülerin 8 saatten fazla çalıştırılabilmeleri caizdir" (Madde 201). Mahpusları çalıştırılmaları karşılığında Adalet Bakanlığınca tespit edilecek

bir "gündelik" verilir (Madde 211). Ancak bu gündelik mahpusa verilmez ve "hükümlülerin kazancından yedirilme masrafları indirildikten sonra geri kalan miktar, her hükümlünün hesabına kayıt olunur." (Madde 215). "Tasarruf akçesi" olarak adlandırılan bu tutar "ancak kanuni sebepler üzerine tahliyeleri gününde kendilerine, ölümleri halinde mirasçılarına verilir." (Madde 217) veya "hükümlü her ay sonunda aylık tasarruf akçesinin yarısını geçmeyen miktarı, Medeni Kanun hükümlerince nafakası ile yükümlü olduğu kimselere gönderilmesini isteyebilir" (Madde 218). Ayrıca "ölüm, doğum gibi olağanüstü ve ani yardımı gerektirir hallerde hükümlü" ailesine hesabında bulunan paranın yarısı miktarında yardımda bulunabilir (Madde 219).

Önceden "çalışma esasına dayalı" olarak adlandırılan hapisanelerin bazıları kapatılırken kalanlar ise "açık" veya "yarı açık" olarak adlandırılırlar. Bu hapisanelerde tutulan hükümlüler çalışmak zorundadır. 1968 yılına gelindiğinde toplam 633 hapisane içerisinde 8 yarı açık (Ankara, Çorum, Giresun, İmralı, Isparta, İskilip, Kayseri, Sivas) ve 6 açık (Dalaman, Edirne, Foça, İmroz, Niğde İnşaat, Niğde Tarım Açık) hapisane vardır (**Mengüç, 1968: 307**). Ayrıca bunlar haricinde 95 kapalı hapisanede döner sermayeli iş yurdu bulunmaktadır. Ceza infaz kanunu hükümlüler için çalışmayı zorunlu tutsa da toplam hapisanelerin ancak yaklaşık altıda birinde bu olanak vardır.

647 sayılı Kanun ve 1967 tarihli Tüzük gerek "siyasi mahpus" nitelendirmesiyle gerekse de Tüzük'ün 110-116. maddelerinde çerçevesi çizilen "treatment" vurgusuyla yeni bir döneme girildiğinin işaretçisidir. 1960'lar Türkiye'sinin ana gündemi 1960 Cuntası sonrasında yürürlüğe giren daha özgürlükçü Anayasa'nın da etkisiyle gelişme imkanı bulan toplumsal mücadelelerdir. Bu dönemde, siyasi mahpusların kontrolü ile "islah" ana gündem olacak, mahpus emeğinin kullanımı uzunca bir süre tali bir konumda kalacaktır.

1960'ların sonlarına doğru Türkiye'deki toplumsal mücadelenin ivmesinin yükselmesi, gençlik ve işçi hareketleri gündemi belirler hale gelmesi, giderek radikalleşen gençlik hareketlerinin THKP-C, THKO, TKP/ML-TİKKO gibi radikal, silahlı devrimci örgütlenmelere doğru evrilmesi, aynı yıllarda bir yandan polis şiddeti tırmandırılırken diğer yandan sivil faşist örgütlenmelerin devreye sokulması ve sağ ile sol arasındaki çatışmalarda ilk ölümler de yaşanması ve sonuç olarak 1971 yılında toplumsal mücadeleleri kanlı bir şekilde bastırmak için 12 Mart darbesinin yaşanmasından sonra hapisanelerde de şiddetin dozu artar. Askeri hapisanelere kapatılan tüm mahpusların asker kabul edileceği yönündeki

kararın ardından suçların erler gibi kısacık kesilmesinden, gardiyanlara asker gibi teknil vermeye kadar pek çok dayatma gündeme gelir ve bu dayatmaları kabul ettirmek için yoğun şiddet uygulanan bir döneme girilir (**Çalışlar, 2010: 2; Bozarlan, 1974: 58**). 1974 affıyla hapisaneler büyük oranda boşalınca tüm bu dayatmalar da rafa kalkar (1973 yılı sonunda 60.968 mahpus varken 1974 yılı sonuna gelindiğinde af etkisiyle mahpus sayısı 24.860'a düşmüştür).

Rafa kaldırılan dayatmaların yeniden gündeme gelmesi 1970'lerin sonlarında yeniden yükselen toplumsal mücadele dalgası ve bunu takip eden 12 Eylül 1980 darbesinin ardından gerçekleşir. 1983 yılında Tüzük'te önemli değişiklikler yapılır ve dönemin ruhu tüzüğe de yansıtılır. 2 Ağustos 1983 tarihli değişiklikle 1967 tarihli Tüzük'ün 78. maddesinde hükümlüler aralarında "siyasi suçlular"ın da bulunduğu üç kategoriye ayrılmışken yeni değişikliklerle bunlara dördüncü bir kategori olarak "Anarşi ve terör suçlarından hükümlü olanlar" eklenir. Asıl önemlisi de bu kategori eklendikten sonra bu kategoriye dahil edilen mahpuslar için özel bir infaz rejimi anlamına gelebilecek olan bazı düzenlemelere gidilir. Bu düzenlemelerin en önemlisi ise bu mahpusların "tek ya da üç kişilik odalar halinde yapılmış bireysel iyileştirme ve eğitim uygulanan özel kapalı cezaevlerine" gönderilmesi kararıdır (78/B). 2000 yılında adına ironik bir şekilde "Hayata Dönüş" denilen kanlı bir operasyonla faaliyete geçirilecek olan F Tipi hapisanelerin yasal dayanağı da böylece oluşturulmuş olur.

Yeni anlayışın hüküm sürmeye başladığı bu yıllarda siyasi mahpusları odağına alan girişimler ana yönelim olarak varlığını korusa da mahpusların çalıştırılmasına yönelik düzenlemelerin de alttan alta devam ettiği görülmektedir. 1 Haziran 1978 tarihinde kabul edilen 2148 sayılı Kanun ile 647 sayılı CİK'e 3 ek madde eklenir. Bu maddelerden biri (Ek Madde 2) başta açık ve yarı açık hapisanelerde tutulan mahpuslar olmak üzere (buralarda tutulan mahpuslar çalışmak zorunda olduğu için önemlidir) bazı mahpusların cezalarından buralarda tutuldukları her ay için 6 gün indirim yapılmasını karar altına almaktadır. Bu düzenlemeyi 1978 yılında, 1951 yılında yürürlüğe girmiş olan "Hesap Talimatnamesi"nin adının "Ceza İnfaz Kurumları İşyurtları Döner Sermaye Yönetmeliği" olarak değiştirilmesi izler. Bu değişiklik esnasında Talimatname'nin bazı maddeleri de değiştirilir (Resmi Gazete, 26 Kasım 1978) ve işyurtlarının idaresi ile ilgili birim "Döner Sermaye Saymanlığı" adı altında faaliyet yürütmeye başlar. Bir yıl sonra ise bu yönetmelikte konumuz açısından ilgi çekici olan bir başka değişiklik gerçek-

leştirilir. Yönetmeliğin değiştirilen 21. maddesinin başlığı "Sermaye Kaynakları"dır ve bu kaynaklar arasında "Hükümlü gündeliklerinden doğan kazançlardan, Adalet Bakanlığı emriyle ayrılan miktar" da sayılmaktadır (**Resmi Gazete, 27 Kasım 1979**).

Bu düzenlemeyle kamu ve özel sektörde çalıştırılan mahpusların gündeliklerinden yapılan kesintiler Adalet Bakanlığı için "sermaye kaynağı" olarak nitelendirilmiştir. 1982 yılında ise 2638 sayılı Kanun ile yeni bir düzenleme gerçekleştirilir ve bu yasal düzenleme 647 sayılı CİK'in 17. maddesinde çalıştırılacak hükümlülere dair getirilen sınırlamaları ortadan kaldırarak ilgili bazı devlet kuruluşlarının hükümlü çalıştırmasını zorunlu hale getirir.

9 Ekim 1983 tarihinde ise 26 Ağustos 1983 tarihli, 83/7041 sayılı Ceza İnfaz Kurumlarındaki Hükümlülerin Cezaevi Dışındaki İşyerlerinde Çalıştırılması Hakkında Yönetmelik yürürlüğe girer (9 Ekim 1983 tarihli Resmi Gazete) (İlkay Savcı, "Cezaevi İşyurtları" adlı yazısında hükümlülerce "protokol" olarak adlandırılan bu yönetmeliğin "hükümlülerin suistimali sonucu bakanlık tarafından" durdurulduğunu söylemektedir (Savcı, 2010, 233). 1985 yılında 3193 sayılı Kanun ile CİK'te bir kez daha değişikliğe gidilir ve 1983 yılındaki yönetmelik özet halinde CİK'in 17. maddesi olarak düzenlenir ve tutukluların çalışması da mecbur tutularak "kurum içindeki atölye ve işyerlerinde" çalıştırılabilecekleri karar altına alınır (Resmi Gazete, 8 Mayıs 1985). 1987 yılında yapılan Tüzük değişikliğiyle bu düzenlemeler Tüzük'e de geçirilir. Bu değişiklikte protokol yer alırken, mahpuslara verilecek ücretin Adalet Bakanlığı'nca belirleneceği ve tutukluların da çalışmak zorunda olduğu karar altına alınır (Resmi Gazete, 25 Eylül 1987).

Yukarıda sıralanan yasal düzenlemeler, devlet erki için ceza infaz sisteminin odak konusunu siyasi mahpusların kontrolü ve "ıslahı" oluştursa da mahpus emeğinden faydalanmanın da gündemlerinden düşmediğini göstermektedir.

1990'lı yıllar ise ceza infaz sisteminin yeni yöneliminin açıkça görülebileceği yıllardır. Bir yandan infaz sisteminin ana odağında yer alan siyasi mahpuslara ilişkin yasal, mimari ve pratikte girişimler sürdürülürken diğer yandan mahpus emeğinden yararlanma yönünde çabalar da devam ettirilir. 1991 yılında Terörle Mücadele Kanunu (TMK) yürürlüğe girer (Resmi Gazete, 12 Nisan 1991). TMK ile siyasi mahpuslar için ayrı bir yargı süreci ve ceza infaz süresi belirlemenin yanı sıra ayrı bir ceza infaz rejimi de tarif edilir. Adli mahpuslar cezalarının 2/3'ü sonrasında şartlı tahliye hakkı kazanırken TMK kapsamında yargılaması yapılan siyasi mahpuslar için bu oran $\frac{3}{4}$ olarak tespit edilir (Madde 17) ve

1983 yılındaki Tüzük değişikliği ile getirilen (siyasi mahpusların "tek kişilik veya üç kişilik oda sistemine göre inşa edilen özel infaz kurumlarında" tutulması) ve ayrı bir ceza infaz rejimine işaret eden uygulama bu yasada da kendisine yer bulur (Madde 16).

10 Eylül 1993 tarihinde ise 524 sayılı Kanun Hükümünde Kararname (KHK) ile "Döner Sermaye Saymanlığı" yerine "İşletmeler ve İşyurtları Genel Müdürlüğü" kurulur ancak 29 Eylül 1994'te Anayasa Mahkemesi'nin ilgili KHK'yı iptal etmesiyle Saymanlık görevine devam eder. 1997 yılında ise 4301 sayılı Kanun ile Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri İşyurtları Kurumu (İşyurtları Kurumu) kurulur. Günümüzde de faaliyetlerini sürdürmekte olan İşyurtları Kurumu, "tüzel kişiliği haiz özel bütçeli bir kamu idaresi olarak yapılandırılmıştır" (**İşyurtları Kurumu Faaliyet Raporu, 2021: 10**).

Devlet erki nezdinde 1990'lı yılların temel tartışma konusu hala hapisanelerde "devlet otoritesini" tesis etmektir. Neredeyse her yıl hapisanelerden kanlı operasyon, açlık grevi ve ölüm oruçları haberleri gelmektedir. Bu nedenle 2000'li yılların başından itibaren ceza infaz sisteminde "bütüncül bir dönüşüm"e girilir. Bunun ilk adımı da 19 Aralık 2000 tarihinde adına "Hayata Dönüş" denilen kanlı bir operasyonla atılır ve siyasi mahpusların bir kısmı 20 ayrı hapisaneye aynı anda düzenlenen operasyonla bir ve üç kişilik hücrelerden oluşan F Tipi hapisanelere götürülürler. Bu adımı yeni yasal düzenlemeler ve mahpus sayısının inanılmaz bir hızla artışı takip edecektir.

2000'li yıllarda atılan yasal, mimari ve pratikteki adımlarla siyasi mahpusları odağına alan ve hapisanelerde "devlet otoritesini" tesis etmeyi amaçlayan yaklaşım hala varlığını korumakla birlikte özellikle 2010'larla beraber mahpus emeğinden faydalanma anlayışının da tekrar önem kazandığına tanık olunur. Çalıştırılan mahpus sayısı ve elde edilen kar bu tarihlerden sonra sürekli olarak artar.

Türkiye'de İşyurtları ve Mahpusların Çalıştırılması
2022 yılı Türkiye'sinde hapisaneler ve İşyurtları ile ilgili temel güncel mevzuatın üç parçadan oluştuğunu söylemek mümkündür:

1. 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun (CİK): Bu kanun 13 Aralık 2004 tarihinde kabul edilir ve 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girer.

2. Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelik (CİK Yönetmelik): Bir "Cumhurbaşkanı Kararı" olarak 28 Mart 2020 tarihinde kabul edilir ve 29 Mart 2020 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girer.

3. Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri İşyurtları Kurumu ve İşyurtlarının İdare ve İhale Yönetmeliği (İşyurtları Yönetmeliği): Bu yönetmelik 27 Aralık 2005 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girer.

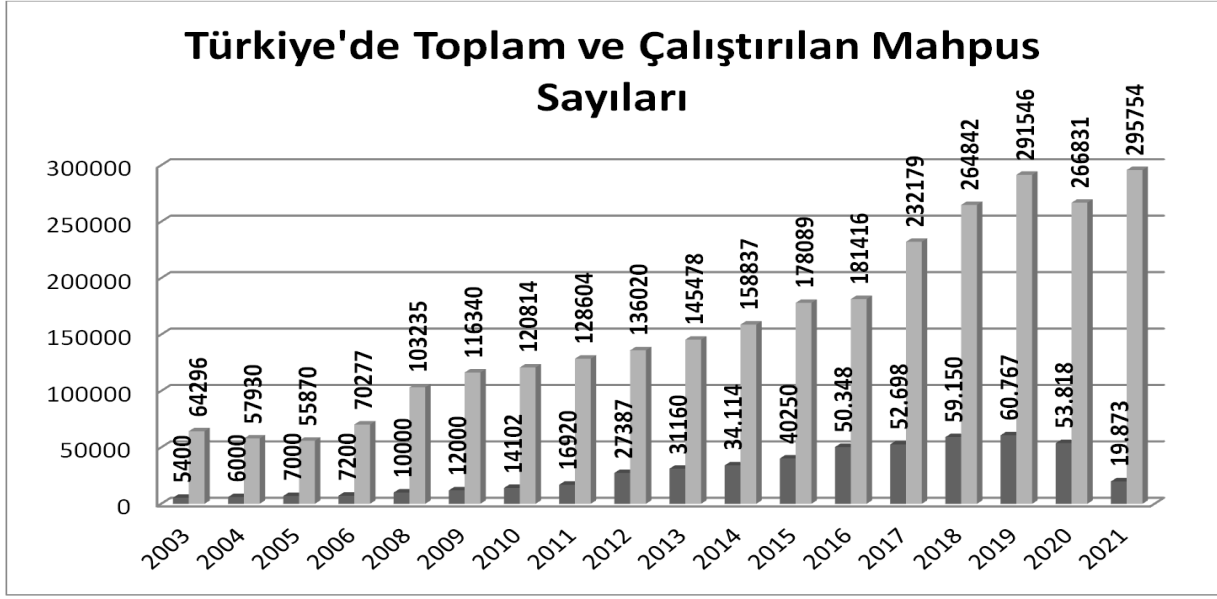
Mahpusların çalıştırılmaları CİK'te 29-32, 41, 42 ve 114'üncü, CİK Yönetmelik'te 81-85 ve 139'uncu, İşyurtları Yönetmeliği'nde 19-43 ve 59'uncu maddelerde düzenlenmektedir. En geniş düzenleme İşyurtları Yönetmeliği'nde yer almaktadır.

Bu üç kaynakta gerçekleştirilen düzenlemelerin ana hatları şöyledir:

- "Kurum hekimi tarafından ruhsal ve bedensel olarak sağlıklı olduğu belirlenen" hükümlüler "çalıştırılabilirler" (CİK, 29/1; CİK Yönetmelik, 81, İşyurtları Yönetmeliği, 20)
- Çocuk hükümlüler de çalıştırılabilirler ancak çalıştırılmaları "yalnızca meslek eğitimine yönelik olur" (CİK 29/2)
- "Tutuklulardan çalışmaları istenebilir; ancak, buna mecbur tutulamazlar" (CİK, 114/1)
- "Hükümlüler, buldukları ceza infaz kurumlarının içinde veya dışında işyurduna ait atölye ve işkollarında veyahut kamu ve özel sektöre ait işyerlerinde" (İşyurtları Yönetmeliği, 21) ve iyi halli olmaları koşuluyla " idare ve gözlem kurulu kararı ile (...) kurum içi hizmetlerde çalıştırılabilirler" (CİK, 31/1)
- Tutuklular ile hükmen tutuklular hapisane içindeki atölye ve işkollarında çalıştırılırlar (İşyurtları Yönetmeliği, 21)
- "Çalışan hükümlü ve tutuklulara verilecek gündelikler, çırak, kalfa ve ustalar için ayrı ayrı olmak üzere, yapılan işin niteliğine ve işkollarına göre Yüksek Kurulca belirlenir." (İşyurtları Yönetmeliği, 33)

Türkiye'de, hem bu mevzuat kapsamında çalıştırılan mahpusların sayısı hem de toplam mahpus sayısı 2006 yılından itibaren sürekli artış göstermektedir. COVID-19 pandemisi nedeniyle çıkarılan "örtük af" fin ve "COVID-19 izni"nin etkisinin görüldüğü 2020 ve 2021 yılları bunun istisnasını oluşturmaktadır (**Eren, 2021**).

İşyurtları Kurumu Daire Başkanlığı'nın (İKDB) açıkladığı 2006-2021 yılı Faaliyet Raporları ile Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) hazırladığı Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri dikkate alınarak hazırlanan bu tablo çalıştırılan mahpus sayısının COVID-19 pandemisi patlak verene kadar neredeyse her yıl artış gösterdiğini ve 17 yıl içinde 5 binlerden 60 binlere çıktığını gözler önüne sermektedir (Ancak tablodaki bu sayıların yıl içerisinde bir gün dahi çalışmış olan kişileri de içerdiği akıld tutulmalıdır). Aynı yıllar içinde mahpus sayısının artışı ise 60 binlerden 290 binlere ulaştığını gösteriyor.

Şekil 1. Türkiye'de Toplam ve Çalıştırılan Mahpus Sayıları

Tabloya bakıldığında (pandemiden kaynaklı mahpus izinlerinin etkilerinin doğrudan görüldüğü 2020 ve 2021 yıllarını hariç tutacak olursak) 2012 yılına kadar mahpus kitlesinin yaklaşık yüzde 10'unun çalıştırıldığı, 2012 yılından sonra ise bu oranın yüzde 20'lerin üzerine çıktığını görülüyor. 2021 yılında ise Covid-19 izinlerinin etkisiyle bu sayı yüzde 10'lara geriliyor. Bu artış oranları, işçi mahpus sayısındaki artışın mahpus nüfusunun genel artışından daha fazla olduğunu ortaya koyuyor. Bu durum, Adalet Bakanlığı nezdinde işçi mahpus sayısının artışını tetikleyen başka motivasyonlar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu motivasyonların neler olabileceğini de yeni veriler irdeleyerek görebilmek mümkün olabilir.

İşyurtları Kurumu'na Genel Bir Bakış

Türkiye hapisanelerinde gelir getirici işleri düzenleyen kuruluş İşyurtları Kurumu'dur. İK, Adalet Bakanlığı'na bağlı "özel bütçeli", "tüzel kişiliği" bulunan bir kuruluştur. Teşkilat yapısı merkez ve taşra olmak üzere ikiye ayrılır. Merkez teşkilatı, İşyurtları Kurumu Yüksek Kurulu (İKYK) ile İşyurtları Kurumu Daire Başkanlığı'ndan (İKYP) oluşur. Yüksek Kurul, genel olarak, amaç ve politikaları belirlemek ve kararlar almak konularında yetki sahibiyken Daire Başkanlığı da genel olarak alınan kararları uygulamakla yetkili ve sorumludur. Hapishanelerde bulunan işyurtlarını "yönetmek, denetlemek ve hesap işlerini izlemek", "hükümlü ve tutukluların çalıştırılmalarıyla ilgili her türlü işlemi yürütmek" de Daire Başkanlığı'nın görev alanı içerisinde.

İKYK, 4 Temmuz 2018 tarihinde yayınlanan 4 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'ne kadar Adalet Bakanlığı Müsteşarının başkanlığında Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürü, Strateji Geliştirme Başkanı, İdari ve Mali İşler Dairesi Başkanı ve Teknik İşler Dairesi Başkanı'ndan oluşmaktayken Kararname sonrasında İKYK'nın daha önceki yapısı lağvedilmiş ve üyeleri tamamen Adalet Bakanının belirleyiciliğinde bir yapıya dönüştürülmüştür: "İşyurtları Kurumu Yüksek Kurulu; Bakanın görevlendireceği Bakan Yardımcısının başkanlığında, Bakanın belirleyeceği toplam 5 üyeden oluşur" (**İşyurtları Kurumu Faaliyet Raporu, 2021: 10**).

Taşra Teşkilatı ise genel olarak üretimin yapıldığı yerlerden oluşmaktadır. 2021 yılı Faaliyet Raporu'na göre 31 Aralık 2021 tarihinde Taşra Teşkilatı'nın bileşenleri şunlardır: 146 Kapalı CİK, 73 Kapalı-Açık CİK, 89 Açık CİK, 14 F Tipi CİK, 4 Eğitimevi ve 10 Kadın Kapalı CİK olmak üzere toplam 336 işyurdu müdürlüğü (**İşyurtları Kurumu Faaliyet Raporu 2021: 11**).

İşyurtları Kurumu'nun gelirlerini iki başlık altında ele almak mümkündür. İlk başlık altında Merkez Teşkilatı'nın bütçesini oluşturacak olan ve devlet kaynaklarından buraya aktarılan vergi, harç vs. gelirler yer almaktadır. İkinci başlık altında ise Taşra Teşkilatı'nın bütçesini oluşturan ve işyurtlarının faaliyetlerinden elde edilen gelir ve karlar yer alır. Yani söz konusu olan işçi mahpuslar ve onların ürettiği gelir olduğunda bakılacak yer Taşra Teşkilatı gelirleri olmalıdır.

19 yılın (2003-2021) verileri toplanırsa ortaya aşağıdaki özet tablo çıkmaktadır.

İşyurtları Kurumu'nun Faaliyet Raporlarından derlenen bu iki tablodan yola çıkarak aşağıdaki tespitler yapılabilir:

- 1- Son 2 yılın verileri COVID-19'un olağanüstü koşulları nedeniyle değerlendirme dışı bırakılırsa Merkez ve Taşra teşkilatı bütçeleri neredeyse her yıl düzenli olarak artmıştır. Bu durum çalıştırılan mahpus sayısındaki artışla doğru orantılıdır.
- 2- Çalıştırılan mahpus sayısının yüzde 63 oranında azalarak 19 binlere düştüğü 2021 yılında Taşra Teşkilatı'nın gelirinin yüzde 8,4 artmış olması dikkat çekmektedir.

2021 yılında çalıştırılan mahpus başına elde edilen gelir yüzde 45 civarında artış göstermiştir. Bu izaha muhtaç bir durum oluşturmaktadır.

- 3- 19 yıl içerisinde Merkez Teşkilat gelirlerindeki toplam artışın yaklaşık 9 kat (yüzde 850,4), giderlerdeki toplam artışın ise 23 kat (yüzde 2297,6) olduğu görülmektedir.
- 4- Merkez Teşkilatı 19 yıl içerisinde 6 yılı zararlı kapatmıştır ancak 19 yılın toplamına bakıldığında ise bütçesinden 457.346.323 TL tasarruf ettiği anlaşılmaktadır.
- 5- 19 yıl içerisinde Taşra Teşkilatı gelirlerindeki toplam artışın yaklaşık 30 kat (yüzde 2994,4) giderlerindeki toplam artışın ise yaklaşık 40 kat (yüzde 4016,2) olduğu görülmektedir. Taşra Teşkilatı bu 19 yıl içerisinde sürekli kar etmiştir. 19 yılın toplam karı 3.552.430.494 TL'dir.

Merkez Teşkilatının Giderleri

Makale ağırlıklı olarak işçi mahpusların dolayısıyla Taşra Teşkilatı'nın durumuna odaklanacağı için Merkez Teşkilatı'nın giderlerine ilişkin veri ve değerlendirmeler kısa tutulacaktır.

Merkez Teşkilatı'nın 19 yıllık toplam gideri 17 milyar 322 milyon civarındayken bu tutarın yüzde 38,6'sı yeni hapisanelerin inşaatına, yüzde 18,8'si ise yeni adliyelerin inşaatına ayrılmıştır. Bu bütçenin Adalet Bakanlığı'nın veya Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün kendi bütçesi olmayıp İşyurtları Kurumu Merkezi Teşkilatı'nın bütçesi olduğu düşünüldüğünde bütçenin önemli bir bölümünün hapisane ve adliyelerin mal ve hizmet alımlarıyla inşaatlarına ayrılıyor olması bütçeden dışarıya kaynak aktarılması olarak okunabilir. Adalet Bakanlığı, hapisane ve adliyeler için İşyurtları Kurumu bütçesini kullanmaktadır.

Taşra Teşkilatının Giderleri

Taşra Teşkilatı'nın 2007-2021 yılları arasında gider dağılımı yukarıdaki gibidir. Tabloya bakıldığında 15 yıllık gider toplamının yaklaşık 16 milyar 772 milyon olduğu görülmektedir. Bu büyüklükte bütçeden mahpuslara maaş ve sigorta olarak yapılan ödemenin oranı sadece yüzde 2,36'dır ("Personel giderleri" olarak belirtilen kalem işçi mahpusların yevmiyelerine işaret etmektedir). Giderlerin en büyük kalemini ise yüzde 95,81'lik dilimle "mal ve hizmet alımları" oluşturmaktadır.

Taşra Teşkilatı bütçe giderlerini sağlıklı değerlendirebilmek için 2021 yılı gelirini de tabloya bir kalem olarak ekleyip gelir gider dengesini görmek faydalı olacaktır.

2021 tablosu da son 14 yılın gider tablosuyla benzerlik arz etmektedir. İşçilerin yevmiyeleri ile sigortalarına ayrılan pay yüzde 2 bile değilken "mal ve hizmet alımları"na ayrılan pay yaklaşık yüzde 96,6'dır.

Giderlerin toplam gelire oranına bakıldığında ise rakamlarda oldukça küçük oynamalar olduğunu görülmektedir. İşyurtları Kurumu, gelirlerinin yüzde 83,4'ünü tekrar mal ve hizmet alımına ayıran, yüzde 13,6 civarında kar elde eden, işçilerine ise sigorta ödemeleri dahil yüzde 2'nin altında maaş ödeyen bir işletmedir.

Amacını "İşyurtları Kurumu ile işyurtlarının temel amacı, hükümlü ve tutukluların meslek ve sanatlarının korunup geliştirilmesi veya bir meslek ve sanat öğrenmelerini sağlamaktır" şeklinde açıklayan bir kurumun gelirlerinin yaklaşık yüzde 85'ini yeniden mal ve hizmet alımına ayırması, kar oranı yüzde 14'lerdeyken karın kaynağı olan mahpuslara sadece yüzde 2 civarında bir ödeme yapması o kurumun amaçlarıyla çeliştiği tespitine yol açmaktadır. Bunun yanı sıra burada en büyük harcama kalemi olan "mal ve hizmet alımı"nın hangi usul ve denetimlere tabi olduğu sorusu cevaplanması ve irdelenmesi gereken önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

İşçi Mahpusların Yevmiyeleri

İşçi mahpusların ödenekleri günlük olarak belirlenip, aylık olarak ödenir. Ödenekler günlük olarak belirlendiği için bunlara maaş yerine yevmiye demek daha doğrudur. Yevmiyelerin, İşyurtları Kurumu Taşra Bütçesi giderlerinin sadece yüzde 2'sini oluşturması oldukça düşük olduğuna dair fikir vermektedir:

Tabloda da görülebileceği gibi hapisanede çalıştırılan bir kişiye 2021 yılında günde 8 saat çalıştırılmasının karşılığında verilen yevmiye çıraksa 19,5 TL,

Tablo 1. Yıllara Göre Merkez ve Taşra Gelir-Gider Bütçesi (2003-2021)**Yıllar Göre Merkez ve Taşra Gelir-Gider Bütçesi**

		Gelir	Gider	Kâr
2003	Merkez	145.000.000	45.000.000	100.000.000
	Taşra	97.000.000	63.000.000	34.000.000
	Toplam	242.000.000	108.000.000	134.000.000
2004	Merkez	154.000.000	95.000.000	59.000.000
	Taşra	130.000.000	90.000.000	40.000.000
	Toplam	284.000.000	185.000.000	99.000.000
2005	Merkez	345.000.000	343.000.000	2.000.000
	Taşra	140.000.000	97.000.000	43.000.000
	Toplam	485.000.000	440.000.000	45.000.000
2006	Merkez	363.240.889	552.401.755	-189.160.866
	Taşra	189.160.866	164.578.851	24.582.015
	Toplam	552.401.755	716.980.605	-164.578.851
2007	Merkez	441.499.301	600.106.566	-158.607.265
	Taşra	252.773.768	200.358.622	52.415.146
	Toplam	694.273.069	800.465.188	-106.192.119
2008	Merkez	501.485.832	470.483.386	31.002.446
	Taşra	304.496.749	248.041.844	56.454.905
	Toplam	805.982.581	718.525.230	87.457.351
2009	Merkez	557.277.389	520.840.758	36.436.631
	Taşra	304.140.730	296.114.266	8.026.465
	Toplam	861.418.119	816.955.023	44.463.096
2010	Merkez	579.602.521	680.646.175	-101.043.653
	Taşra	431.133.899	346.705.812	84.428.087
	Toplam	1.010.736.420	1.027.351.987	-16.615.566
2011	Merkez	762.537.267	765.494.233	-2.956.966
	Taşra	526.267.013	430.862.383	95.404.631
	Toplam	1.288.804.281	1.196.356.616	92.447.664
2012	Merkez	813.357.517	778.405.120	34.952.397
	Taşra	648.131.399	519.357.673	128.773.726
	Toplam	1.461.488.916	1.297.762.793	163.726.123
2013	Merkez	1.065.991.941	958.763.370	107.228.571
	Taşra	752.268.684	612.574.831	139.693.853
	Toplam	1.818.260.625	1.571.338.201	246.922.424
2014	Merkez	1.161.354.068	1.244.765.239	-83.411.171
	Taşra	878.593.137	753.738.843	124.854.294
	Toplam	2.039.947.205	1.998.504.082	41.443.123

2015	Merkez	1.317.384.602	1.293.804.596	23.580.006
	Taşra	1.119.781.203	963.203.636	156.577.567
	Toplam	2.437.165.805	2.257.008.232	180.157.573
2016	Merkez	1.410.702.811	1.208.684.600	202.018.211
	Taşra	1.444.071.452	1.219.421.658	224.649.794
	Toplam	2.854.774.263	2.428.106.258	426.668.005
2017	Merkez	2.114.862.354	1.944.247.854	170.614.500
	Taşra	1.857.081.216	1.755.009.263	102.071.953
	Toplam	3.971.943.570	3.699.257.117	272.686.453
2018	Merkez	2.435.687.264	2.344.922.847	90.764.417
	Taşra	2.410.542.794	2.244.567.180	165.975.614
	Toplam	4.846.230.058	4.589.490.027	256.740.031
2019	Merkez	1.502.365.615	1.463.888.713	38.476.902
	Taşra	3.125.719.149	2.545.063.106	580.656.043
	Toplam	4.628.084.764	4.008.951.819	619.132.945
2020	Merkez	925.507.912	1.128.158.083	-202.650.171
	Taşra	2.766.793.934	2.141.602.614	625.191.320
	Toplam	3.692.301.846	3.269.760.697	422.541.149
2021	Merkez	1.378.035.838	1.078.933.503	299.102.335
	Taşra	3.001.543.031	2.593.214.273	408.328.758
	Toplam	4.379.578.869	3.672.147.776	707.431.093

kalfa ise 21,5 TL, usta ise 24,5 TL'dir. Bu hesaba göre 2021 yılı içerisinde hafta içi her gün çalışan birinin 23 gün karşılığında alacağı çırak, kalfa ve ustanın aylık yevmiyeleri sırasıyla 448,5, 494,5 ve 563,5 TL'dir. Çalıştırılan mahpuslara ödenen yevmiyelerin yıllık toplamını ve yıl içinde çalıştırılan mahpusların toplam sayısını bildiğimizden mahpus başına ödenen ortalama yevmiyeyi öğrenebilir ve bunun o yılın asgari ücretin yüzde kaçına denk düştüğünü hesaplayabiliriz.

(Burada mahpus başına ödenen ortalama yevmiyeyi görebiliyor olsak da bu hesaplama içerisinde 1 ay çalışan kişilerin de yıl boyu çalışan kişilerin de olduğunu ve bu ortalama yevmiye hesabının kişilerin ne kadar çalıştığını dikkate almadığını unutmamak gerek.)

Bu tablo, mahpuslara ödenen aylık yevmiye tutarının asgari ücrete oranının 2008 yılından itibaren neredeyse her yıl gerilediğini ve yüzde 10'lardan 3.87'lere kadar düştüğünü göstermektedir.

Özel ve Kamu Sektörü Hesabına Çalıştırma

İşyurtları Kurumu'nun faaliyet raporları tarandığında görülmektedir ki 2010 yılından itibaren küçük sayılarla da olsa her yıl devam eden tarzda özel ve kamu sektöründe mahpus çalıştırılması uygulaması başlatılmış durumdadır.

Burada dikkat çekilmesi gereken en önemli husus, "kurum dışında" yani kamu ve özel sektör işyerleri hesabına çalıştırılan mahpuslar için yasa dışı asgari ücret öngörülürken bu paranın İşyurdu Müdürlüğü hesabına yatması ve bu tutarın ancak

Tablo 2. Merkez ve Taşra Gelir-Gider Bütçesi (2003-2021)

	Merkez	Taşra	Merkez+Taşra
Gelir Toplam	17.974.893.120	20.379.499.025	38.354.392.145
Gider Toplam	17.517.546.797	17.284.414.854	34.801.961.651
Kar	457.346.323	3.095.084.171	3.552.430.494

Tablo 3. İşyurtları Kurumu Merkez Bütçe Giderleri (2003-2021)

İşyurtları Kurumu Merkez Bütçe Giderleri (2003-2021)	Toplam Gider	Yüzde
Gider Kalemleri		
Adliye Alımları	2.000.000	0,01
Adliye Binası Yapımı	3.256.792.207	18,80
Adliye Onarımı	13.100.000	0,08
Cezaevi Yapımı	6.680.927.145	38,57
Cezaevi Onarımı	27.800.000	0,16
Oda Sistemine Dönüşüm	18.880.000	0,11
Eğitim Harcamaları	2.653.000	0,02
Lojman Onarımı	10.600.000	0,06
Cari Giderler	2.076.814.731	11,99
Başkanlık Cari Harcama	2.538.035	0,01
CİK Cari Harcama	2.098.685.312	12,12
Adliye Cari Harcama	1.507.971.238	8,71
Sonraki Yıla Devir	208.500.000	1,20
Genel Bütçeye Devir	91.500.000	0,53
Büyük Onarımlar	157.841.443	0,91
CİK Büyük Onarım	58.665.809	0,34
Adliye Büyük Onarım	75.545.586	0,44
Başkanlık Gayrimenkul Büyük Onarım	8.788.499	0,05
Makine ve Techizat Donatım	401.093.293	2,32
Başkanlık Mak. Teç. Tefrişat Donatım	930.168	0,01
CİK Mak. Tec. Tefrişat Donatım	259.466.764	1,50
Adliye Mak. Tec. Tefrişat Donatım	112.930.220	0,65
Menkul Mal Büyük Onarım Giderleri	24.227.859	0,14
CİK Menkul Mal Büyük Onarım Giderleri	85.478.636	0,49
Adliye Menkul Mal Büyük Onarım Giderleri	298.171	0,00
Gayrimenkul Alım ve Kamulaştırma Giderleri	916.965	0,01
Etüt-Proje	12.191.720	0,07
CİK Etüt-Proje	16.638.699	0,10
Adliye Etüt-Proje	31.165.916	0,18
Bilgi İşlem Genel Müdürlüğü Mamul Mal Alımları	61.051.189	0,35
Başkanlık Gayrimenkul Alımları ve Kamulaştırma	16.000.000	0,09
TOPLAM	17.321.992.607	100,00

sınırlı bir kısmının “yevmiye” olarak mahpusa verilmesi durumudur (Bunun istisnası kamu kuruluşlarında “barındırılmak suretiyle” çalıştırılan mahpuslardır, bu mahpuslar, işyurtlarında çalıştırılan usta bir işçiden az olmamak kaydıyla belirlenen yevmiyelerini, çalıştırıldıkları kamu kuruluşu tarafından doğrudan kendilerine ödenmesi yoluyla alırlar).

İşyurtları Kurumu, kamu ve özel sektör işyerlerinde çalıştırılan mahpusların maaşları üzerinden komisyon almaktadır. Üstelik de aldığı komisyon mahpusa kalandan çok daha fazladır.

Kamu veya özel sektör hesabına çalıştırılan mahpuslar için alınan ücretin önemli bir bölümüne

Tablo 4. İşyurtları Kurumu Taşra Bütçe Giderleri (2007-2021)

İşyurtları Kurumu Taşra Bütçe Giderlerinin Gelirine Göre Dağılımı (2021)			
Gider Kalemleri	Toplam Gider	Gider Yüzde	Gelir Yüzde
SGK Ödemeleri	4.324.562	0,17	0,14
Personel Giderleri	34.888.567	1,35	1,16
Mal ve Hizmet Alımları	2.503.155.670	96,53	83,40
Sermaye Giderleri	50.845.474	1,96	1,69
Cari Transferler	0	0,00	0,00
Taşra Gider Toplamı	2.593.214.273	100,00	86,40
Taşra Gelir Toplamı	3.001.543.031		100,00
Kar	408.328.758		13,60

İşyurtları Kurumu'nun el koyması ve dahası mahpusların uzun vadeli sigortalarının dahi yapılmayıp, sosyal hak ve yardımlardan yararlanmalarının muğlak yasa maddelerine bağlanmış olması bu çalıştırma tarzının kapıların eleştiriye sonuna kadar açık olduğunu göstermektedir.

Aşağıdaki iki tabloda kamu ve özel sektör hesabına çalıştırılan mahpusların bilgileri yer almaktadır. 2020 yılında bariz bir düşüş görülmesinin nedeni 2020 Faaliyet Raporu'nda "2020 (Aralık) yılında COVID-19 önlemleri nedeniyle Açık Ceza İnfaz Ku-

rumlarında bulunan hükümlüler izinli sayıldığından sadece Kapalı Ceza İnfaz Kurumlarıyla, 31 firma ile özel sektör işbirliği çalışması yapılmış.", "[Kamu kurum ve kuruluşlarıyla, 2020 yılı] Mart ayı itibariyle 241 protokol kapsamında 4.515 mahkum çalıştırılırken COVID-19 önlemleri nedeniyle hükümlüler izinli sayıldığından bu protokollere ara verilmiş olup hali hazırda hükümlü ve tutuklu çalışmamaktadır." sözleşmesi açıklanmıştır. (65). 2021 yılı raporunda ise kamu ve özel sektör işbirliğine dair doğrudan bir veri sunulmadığı için tabloda bu veri sunulmamıştır.

Tablo 5. Taşra Bütçe Giderlerinin Gelirine Göre Dağılımı (2021)

Hapishanelerde Çalıştırılan Mahpusların Yevmiyeleri (TL)			
Yıllar	Çırac	Kalfa	Usta
2005	4	4,25	4,5
2006	4,25	4,5	4,75
2007	4,5	4,75	5
2008	4,75	5	5,25
2009	5,25	5,5	5,75
2010	5,5	5,75	6
2011	5,75	6	6,25
2012	6	6,25	6,5
2013	6,25	6,5	7
2014	7	7,5	8
2015	7,5	8	10
2016	8,5	9	11
2017	10	11	13
2018	11,50	12,50	14,50
2019	14	15,25	17,75
2020	16	17,50	20
2021	19,50	21,50	24,50

Tablo 6. Çalıştırılan Mahpusların Yıllara Göre Yevmiyeleri

İşyurtları Kurumu Taşra Bütçe Giderleri (2007-2021)		
Gider Kalemleri	Toplam Gider	Yüzde
SGK Ödemeleri	46.754.518	0,28
Personel Giderleri	395.489.609	2,36
Mal ve Hizmet Alımları	16.069.349.767	95,81
Sermaye Giderleri	259.966.257	1,55
Cari Transferler	1.050	0,00
TOPLAM	16.771.561.201	100,00

COVID-19 etkisinin görüldüğü 2020 yılı bir kenara bırakılacak olursa bu tablolar göstermektedir ki kamu ve özel sektör hesabına çalıştırılan işçi sayıları ve elde edilen gelir neredeyse her yıl artmaktadır. Yine bu verilerden yola çıkarak kamu ve özel sektörün "karlılığı" durumunu da değerlendirmek mümkün ve gereklidir. Veriler, kamu sektöründe çalıştırılan mahpusların özel sektör hesabına çalıştırılanlara oranla yaklaşık yüzde yüz daha fazla gelir getirdiğini ortaya koymaktadır. İşyurtları Kurumu kamu hesabına çalıştırılan her bir işçi başına yıllık 23.326 TL gelir elde ederken özel sektör hesabına çalıştırdığı işçilerden

kişi başı yıllık sadece 14.153 TL gelir elde etmiştir. Aradaki ciddi farkın nereden kaynaklandığı, özel sektör hesabına çalıştırılan mahpuslardan daha az gelir elde edilmesinin özel sektöre sağlanan bir takım ayrıcalıklardan kaynaklanıp kaynaklanmadığı cevaplanması gereken sorularıdır.

Sigortalılık ve İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği

Hapiste çalışma, hizmet akdine (iş sözleşmesine) dayanmadığı için çalışan hükümlü ve tutukluların sigortalılık durumları, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 5. Maddesinin (a) bendinde düzenlenmiştir. Buna göre mahpuslar

Tablo 7. Mahpus Başına Ödenen Aylık Yevmiye ve Asgari Ücrete Oranı (2008-2021)

Mahpus Başına Ödenen Aylık Yevmiye ve Asgari Ücrete Oranı (2007-2021)						
	Personel Giderleri	SGK Ödemeleri	Çalıştırılan Mahpus Sayısı	Mahpus Başına Gider	Net Asgari Ücret	Yüzde
2008	5.093.555	1.451.030	10.000	55	503,26	10,84
2009	7.698.469	592.333	12.000	58	546,48	10,54
2010	7.698.469	592.333	14.102	49	599,12	8,18
2011	11.108.531	768.130	16.920	58	658,95	8,88
2012	11.565.890	883.008	27.387	38	739,79	5,12
2013	15.639.160	1.276.582	31.160	45	803,68	5,63
2014	19.990.475	1.811.846	34.114	53	891,03	5,98
2015	24.927.102	2.704.574	40.250	57	1.000,54	5,72
2016	30.040.365	4.474.320	50.348	57	1.300,99	4,39
2017	42.665.694	5.175.991	52.698	76	1.404,06	5,39
2018	59.087.405	7.040.489	59.150	93	1.603,12	5,81
2019	77.689.123	9.043.930	60.767	119	2.020,90	5,89
2020	42.303.250	5.164.359	53.818	74	2.324,71	3,16
2021	34.888.567	4.324.562	19.873	164	4.253,40	3,87

Tablo 8. Kamu ve Özel Sektör Hesabına Çalıştırılan Mahpuslar ve Elde Edilen Gelir

Yıl	Kamu Sektörü Hesabına Çalıştırma			Özel Sektör Hesabına Çalıştırma		
	İşbirliği Sayısı	Çalıştırılan Mahpus Sayısı	Elde Edilen Gelir	İşbirliği Sayısı	Çalıştırılan Mahpus Sayısı	Elde Edilen Gelir
2010					188	1.066.584
2011		468	4.909.864		350	1.626.415
2012	68	938	10.599.738	31	684	3.440.460
2013	124	1163	18.016.149	79	1194	10.463.378
2014	122	1976	17.907.932	91	1665	12.706.207
2015	124	1947	24.131.447	72	1528	11.047.567
2016	149	1827	31.198.592	100	2764	23.759.038
2017	159	2157	34.030.006	74	2272	20.252.589
2018	174	2.481	42.835.716	144	4273	45.441.026
2019	213	2.848	66.432.016	138	4470	63.265.532
2020	241	4.515		31	926	

malullük, yaşlılık, ölüm gibi uzun vadeli yani emekliliğe yol açacak bir sigortaya sahip değildiler. Onların sigortaları sadece iş kazası, meslek hastalığı ve analık sigortasını kapsar.

İşçi sağlığı ve iş güvenliği konusu da çalıştırılan mahpuslar için handikaplardan birini oluşturmaktadır. Hapiste çalışma, 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun 2/d maddesine göre istisnalar arasında yer almaktadır. Yani bu kanun hapisanelerde geçersizdir. İşyurtları Kurumu'nun 2021 yılı Faaliyet Raporu'na bakıldığında da toplam 12.128 personeli olmasına rağmen bunlar arasında işyeri hekimi veya iş güvenliği uzmanı olmadığı görülmektedir (74)

SONUÇ OLARAK

Türkiye'de özellikle 2010'lu yıllarla beraber mahpusların çalıştırılmalarına ilişkin ciddi ve sistemli bir çaba içerisinde bulunduğu görülmektedir. İşyurtları Kurumu, süreli ya da daimi toplamda 50 binin üzerinde mahpusu çalıştıracak ve Covid-19 tedbirlerine rağmen 4 milyar 300 milyon üzerinde gelir elde edecek büyük bir kamu iktisadi teşebbüsü haline gelmiştir. Buna rağmen Taşra Teşkilatı'nda elde ettiği gelirin sadece yüzde 2'sini ücret olarak mahpuslara ödemekte ve işçi mahpusları uzun vadeli sigortalı yapmaktan kaçınmakta, işçilerin sosyal hakları konusunda

ketum davranmaktadır. Mevcut haliyle mahpusların çalıştırılması ciddi emek sömürsü biçimine bürünmüştür. Başta Amerika'da olmak üzere bir çok ülkede mahpusların bu koşullar altında çalıştırılması köleliğin yeni bir çeşidi olarak görülmekte ve eleştirilmektedir.

Bu tartışmayı hapisanelerin ve hapis cezasının kendisinin başlı başına sorun olduğu tespitiyle beraber "hapsetmeye alternatif yöntemler" üzerinden yürütmek elbette daha sağlıklı ve mümkün ancak kısa vadede mahpusların çalıştırılmasının "kölelik" çehresinden kısmen de olsa sıyrılabilmesi için geçmiş çalışmalarda da dile getirilen aşağıdaki talepleri aktarmak ve bu yazıyı bu taleplerle sonlandırmak önemlidir:

1. Çalışmak zorunlu olmamalıdır,
2. Çalışan mahpus ile çalışmayan mahpus arasında bir statü farkı oluşturulmamalıdır,
3. Maaşlar sendikaların da katılımıyla yeniden belirlenmelidir,
4. Çalışan mahpusların sigortaları emekliliği de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir,
5. İş güvenliği ve işçi sağlığı açısından uzman personel (iş güvenliği uzmanı ve işyeri hekimi) istihdam edilmelidir. (Koç, 2016, 114)

Kaynakça

- Anderson, C.** (2018), *A Global History of Convicts and Penal Colonies*, London: Bloomsbury Academic
- Artuk, M. A. ve Alşahin, M. E.** (2015) Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın'a Armağan, Yıl: 2015 c. 21, Sayı 2 (Özel Sayı): 145-185.
- Avcı, M.** (2002) Osmanlı Uygulamasında İnfazı Özellik Gösteren Hapis Türleri: Kalebenlik, Kürek ve Prangabentlik, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 2002 Sayı 1, Erişim Tarihi 11 Haziran 2022, <http://www.esosder.org/index.php?sayfa=ozet&no=73>
- Bentham, J.** (1787) *Panopticon or the Inspection House*, Wikisource web sayfası, Erişim Tarihi 14 Temmuz 2022, https://en.wikisource.org/wiki/Panopticon_or_the_Inspection-House
- Blackmon, D. A.** (2008a) *Slavery by Another Name*, New York: Anchor Books
- Blackmon, D.A.** (2008b), *The World War II Effect*, *Wall Street Journal*, 29 March 2008
- Bozarslan, M. E.** (1974) *İçeridekiler ve Dışarıdakiler*, İstanbul: Koral Yayınları
- Brown D.** (2016), "Tourists make time for a Philadelphia museum where felons did theirs", *Washington Post*, 14 January 2016
- Burley, L.M.** (1997) *History Repeats Itself in the Resurrection of Prisoner Chain Gangs: Alabama's Experience Raises Eighth Amendment Concerns*, *Minnesota Journal of Law & Inequality*, Volume 15 Issue 1: 127-155
- Centel, N.** (2001) Cezanın Amacı ve Belirlenmesi, in. Prof. Dr. Turhan Tufan Yüce'ye Armağan. Erişim Tarihi 1 Kasım 2021, <https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2020/01/Centel-3.pdf>
- Correctionhistory web sayfası** (2022) *Both Sides of the Wall sergi broşürü*, Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2022, <http://www.correctionhistory.org/aurburn&osborne/brochure1.htm>
- CTE web sayfası** (2022) *Türkiye Ceza İnfaz Kurumları Kronolojisi (1850-2005)*, Erişim Tarihi 28 Temmuz 2022, <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/turkiye-ceza-infaz-kurumlari-kronolojisi-1850-2005>
- CTE web sayfası** (2022) *Türkiye Ceza İnfaz Kurumları Tarihçesi Araştırma Projesi*, Erişim Tarihi 28 Temmuz 2022, <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/turkiye-ceza-infaz-kurumlari-tarihcesi-arastirma-projesi>
- Çalışlar, O.** (2010) *Mamak Askeri Cezaevi-Anılar 1971-1980*, İstanbul, Everest Yayınları
- Çatma, E.** (1996) *Zonguldak Madenlerinde Hükümlü İşçiler*, KESK Maden-Sen Zonguldak Şubesi Yayınları
- Çiçen, A.** (2010) *II. Meşrutiyet Dönemi Cezaevi İslahatı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı
- Demirbaş, T.** (2000), *Cezaevleri Gerçeği*, in Prof. Dr. Seyfullah Ediş'e Armağan, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını
- Demirbaş, T.** (2021) *İnfaz Hukuku*, İstanbul: Seçkin Yayıncılık
- Department of Corrections web sayfası** (2021) Erişim Tarihi 11 Kasım 2021, https://www.cor-pa-gov.translate.google.com/PCI/Pages/History.aspx?x_tr_sl=en&x_tr_tl=tr&x_tr_hl=tr&x_tr_pto=op.sc
- Encyclopediavirginia web sayfası** (2022) *Convict Labor during the Colonial Period*, Erişim Tarihi 22 Mayıs 2022, <https://encyclopediavirginia.org/entries/convict-labor-during-the-colonial-period/>
- Encyclopedia.com web sayfası** (2022) *Chain Gangs*, Erişim Tarihi 1 Şubat 2022, <https://www.encyclopedia.com/social-sciences/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/chain-gangs>
- Eren, M.** (2014) *Kapatılmanın Patolojisi/Osmanlı'da Günümüze Hapishanenin Tarihi*, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık
- Eren, M.** (2021) *Örtük Af ile Kaç Mahpus Tahliye Edildi*, *Bianet*, 22 Şubat 2021
- Eren, M., Engin, Y.** (2018) *Türkiye'de İşçi Mahpusların Güncel Durumu Aralık 2018*, İstanbul: TCPS Kitaplığı
- Erim, N.** (2002) 18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda

- Kürek Cezası, IX. International Congress Of Economic And Social History Of Turkey, 20-23 August 2002, Türk Tarih Kurumu: 179-188*
- Evrensel** (2022), *ABD'de iki gözaltı merkezindeki göçmen işçiler greve çıktı*, 30 Haziran 2022
- Foucault, M.** (1992) *Hapishanenin Doğuşu*, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları
- Foucault, M.** (2015) *Büyük Kapatılma*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Garcia, C.** (2020), *The Uncounted Workforce*, 29 Haziran 2020, npr web sitesi, Erişim Tarihi 11 Şubat 2022, <https://www.npr.org/transcripts/884989263?t=1657096775835>
- Georgia Exhibits web sayfası** (2022) *The New South and the New Slavery/Convict Labor in Georgia*, Erişim Tarihi 11 Şubat 2022, <https://georgia-exhibits.galileo.usg.edu/spotlight/convict-labor/feature/late-twentieth-century-and-contemporary-afterlives>
- Görkem, H.** (2009) *Kamu Hizmetlerinin Özelleştirilmesi Kapsamında Cezaevi Hizmetlerinin Özelleştirilmesi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği*, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı
- Handley-Cousins S.** (2018), *The Auburn System: Prisons and Punishment in the 19th Century United States*, digipodcast web sayfası, Erişim Tarihi 5 Aralık 2021, <https://digipodcast.org/2018/03/11/auburn/>
- Hazine ve Maliye Bakanlığı web sayfası** (2021) Erişim Tarihi 12 Ekim 2021, <https://www.hmb.gov.tr/kamu-sermayeli-kurulus-ve-isletmeler-istatistikleri>
- Heron, W. K.** (2012) *PBS Special: Huh? U.S Slavery Ended in 1942?*, *Detroit Metro Times*, 13 Februar 2012
- Incarcerated Workers web sayfası** (2022) Erişim Tarihi 1 Şubat 2022, <https://incarceratedworkers.org/>
- Incarceratedworkers web sayfası** (2022) 2016 *Prison Strike Call to Action*, Erişim Tarihi: 11 Haziran 2022, <https://incarceratedworkers.org/resources/2016-prison-strike-call-action>
- Incarceratedworkers web sayfası** (2022) *A19: Millions for Prisoners March and Strike*, Erişim Tarihi 11 Mayıs 2022, <https://incarceratedworkers.org/campaigns/a19-millions-prisoners-march-and-strike>
- İşyurtları Kurumu Faaliyet Raporu** (2020), *İşyurtları Kurumu web sayfası*, Erişim Tarihi 17 Temmuz 2022, <https://iydb.adalet.gov.tr/Home/BilgiBankasiDetay/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1>
- İşyurtları Kurumu Faaliyet Raporu** (2021), *İşyurtları Kurumu web sayfası*, Erişim Tarihi 17 Temmuz 2022, <https://iydb.adalet.gov.tr/Home/BilgiBankasiDetay/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1>
- John Howard Society of Canada web sayfası** (2021) *Biography of John Howard*. Erişim Tarihi 24 Kasım 2021, <https://john-howard.ca/history/biography-john-howard/>
- Kara, M.** (2011) *Ereğli Kömür Havzası'nda II. Mükellefiyet (Zorunlu Çalıştırma, 1940-1947)*, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7 Sayı 14: 411-436
- Koç, T.** (2016) *Türkiye'de İşçi Mahpus Olmak*, İstanbul: TCPS Kitaplığı
- Lichtensteien, A.** (1996) *Twice the Work of Free Labor*, New York: Verso
- Makal, A.** (2006) *Zonguldak ve Türkiye Toplumsal Tarihinin Acı Bir Deneyimi Olarak 'İş Mükellefiyeti'*, in *Zonguldak Kent Tarihi 2005 Bienali Bildiriler Kitabı*, İstanbul: Zonguldak Kültür ve Eğitim Vakfı
- Mengüç, A. R.** (1968) *Ceza İnfaz Hukuku ve İnfaz Müesseseleri*, İstanbul, Cezaevi Matbaası
- Mevzuat.gov.tr web sayfası** (2022) *Türk Ceza Kanununun Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri*, Erişim Tarihi: 26 Temmuz 2022, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.765.pdf>
- Molla, F.** (2010) *Yeni Liberal Dönüşüm Süreçlerinde Cezaevlerinin Değişen Rolü ve Mahkum Emegi Kullanımı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- O'Brein Wagner, N.** (2012), *Slavery by Another Name History Background*, Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2022, https://bento.cdn.pbs.org/hostedbento-prod/filer_public/SBAN/Images/Classro

oms/Slavery%20by%20Another%20Name%20History%20Background_Final.pdf

Odabaşı, L. (2016) Cezaevi Endüstrileri ve Cezaevi Özelleştirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Omay, İ. S. (1947) Cezaevi (İş Esası Üzerine Kurulu), İstanbul: Cumhuriyet Matbaası

Özdemir, S. (1998) Türkiye'de "Zorunlu Çalışma" Uygulamaları, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Sayı 41: 181-214

Özer, S. (2012) II. Dünya Savaşı Yıllarında Ekim Seferberliği, CTAD, Yıl 8 Sayı 15 Bahar 2012: 31-49

Peköz, M. (2021) Küresel Dünyada ve Türkiye'de Cezaevleri, İstanbul: Vivo Yayınevi

Pektaş, Ö. (2011) Neoliberal Politikalar Çerçevesinde Sermayenin Mahkum Emeği Kullanımı ve Türkiye Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Pratt, A. (2022) Private Prison Companies and Sentencing, The Ohio State University

Santos, M. (2017) Residential Reentry Centers (RRSc), Prison Professors web sitesi, Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2022, <https://prisonprofessors.com/residential-reentry-centers-rrcs/>

Savcı, İ. (2004) Cezaevi İşyurtlarında Çalışan Hükümlüler: Bir Alan Çalışması, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları

Savcı, İ. (2010) Cezaevi İşyurtları, Hapishane Kitabı içinde, Editörler Emine Gürsoy-Naskali ve Hilal Oytun Altun, İstanbul: Kitabevi

Schwartzapel, B. (2022) A Primer on the Nationwide Prisoners' Strike, The Marshall Projekt web sayfası, Erişim Tarihi 11 Şubat 2022, <https://www.themarshallproject.org/2016/09/27/a-primer-on-the-nationwide-prisoners-strike#.fGVBXf1lt>

Shelden, R. G. (2005), Slavery in the Third Millennium, Erişim Tarihi: 12 Temmuz 2022, http://www.sheldensays.com/Res_thirteen.htm

Sipahi, A. (2006) The Labor-Based Prisons in Turkey, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü

Sipahi, A. (2013) İmralı Cezaevi'nin Tarihi, Toplum ve Kuram Dergisi, Sayı 8 Bahar 2013: 111, 136

Statesofincarceration web sayfası (2022) Erişim Tarihi 22 Mayıs 2022, <https://statesofincarceration.org/>

Şen, Ö. (2007) Osmanlı'da Mahkum Olmak, İstanbul: Kapı Yayınları

TBMM (2021) TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Hükümlü ve Tutuklu Hakları Alt Komisyonu Tutanakları, 23 Kasım 2021

Tekin, S. (2008) Dr. Polliç Bey'in 1918 Tarihli Raporuna Göre Berlin ve Aydın Vilayeti Hapishanelerine Genel Bir Bakış, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), Sayı 24 Yıl 2008: 205-222

Tekin, S. ve Özkes, S. (2008) Cumhuriyet Öncesi Türkiye'de Hapishane Sorunu, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, VII/16-17 Bahar-Güz 2008: 187-201

The Marshall Projekt web sayfası (2022) Erişim Tarihi 25 Mart 2022, <https://www.themarshallproject.org/>

The Prison Industry (2020) Worth Rises web sayfası, Erişim Tarihi 22 Şubat 2022 https://worthrises.org/courseintroduction#block-yui_3_17_2_1_1620497526201_5602

Tuna, O. (1940) İş Hukuku ve Milli Koruma Kanunu, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 1 No 3 Nisan 1940: 330-351

Wilson, M. (2021) California Prison Factories Fined For Exposing Unwitting Workers to COVID-19, Prison Legal News web sitesi, Erişim Tarihi: 11 Nisan 2022, <https://www.prisonlegalnews.org/news/2021/apr/1/california-prison-factories-fined-exposing-unwitting-workers-covid-19/>

Worthrises web sayfası (2022) Erişim Tarihi 22 Mayıs 2022

Yıldız, G. (2012) Mapusane / Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908), İstanbul: Kitabevi Yayınları